

Хмельницький національний університет
Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

Рівень вищої освіти

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ

Назва теми

Галузь знань – 05 Соціальні та поведінкові науки

Шифр і назва галузі знань

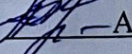
Спеціальність – 053 Психологія

Шифр і назва спеціальності

Шифр 19048
Номер ІНП

Виконав: здобувач IV курсу, група ППз-19-1 Дмитро ДИВНИЧ

Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник кандидат психологічних наук, доцент Алла РУДЕНОК

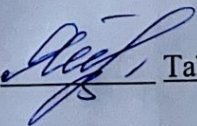
Науковий ступінь, вчене звання

Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

До захисту допускаю:

Зав. кафедри психології та педагогіки
доктор психологічних наук, професор

Підпис Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

 Таїсія КОМАР

6 травня 2024 р.

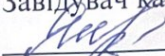
Хмельницький, 2024

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет здоров'я, психології, фізичної культури та спорту
Кафедра психології та педагогіки
Освітній рівень Перший (бакалаврський)
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Освітньо-професійна програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри психології та педагогіки

Таїсія КОМАР

протокол № 5 від 14 грудня 2024 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ДИПЛОМНУ РОБОТУ

Дмитра ДИВНІЧА

Ім'я, ПРИЗВИЩЕ здобувача

Тема кваліфікаційної дипломної роботи: «Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру»

Керівник кваліфікаційної дипломної роботи: Алла РУДЕНОК, кандидат психологічних наук, доцент

Затверджено наказом ректора університету від 15 лютого 2024 р. № 8

2. Строк подання здобувачем роботи на кафедру 10 червня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали звіту з передипломної практики, комплекс методів та методик дослідження: методика ціннісних орієнтацій Рокича; Методика цінностей особистості Шварца; Методика «САМОАЛ» (Лазукін, адаптована Каліною); Тест-опитувальник самоствавлення Століна.

4. Зміст кваліфікаційної дипломної роботи (перелік питань, які потрібно розробити): вступ, розділ 1 Теоретичні аспекти дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді, теоретичний аналіз визначення ціннісних орієнтацій у науковій літературі, вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості, висновки до розділу; розділ 2 емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді, організація та методи емпіричного дослідження, аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація, програма розвитку духовних цінностей студентської молоді, висновки до розділу; висновки, перелік джерел посилання, додаток.

5. Перелік графічного матеріалу (із зазначенням обов'язкових креслень)
4 рисунки, 8 таблиць.

6. Консультанти розділів кваліфікаційної дипломної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

Дата видачі завдання 14 грудня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів (розділів) кваліфікаційної дипломної роботи	Строк виконання етапу роботи	Примітка
1	Вибір теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження, постановка мети і завдань.	До 01.10. 2023 р.	виконано
2	Визначення теоретико- методологічних засад дослідження. З'ясування актуальності проблеми.	До 01.12. 2023 р.	виконано
3	Оформлення вступу кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.02. 2024 р.	виконано
4	I розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.03. 2024 р.	виконано
5	II розділ кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.04. 2024 р.	виконано
6	Загальні висновки.	До 01.05. 2024 р.	виконано
7	Оформлення кваліфікаційної дипломної роботи.	До 01.06. 2024 р.	виконано
8	Попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи.	<u>6</u> травня 2024 р.	виконано
9	Захист кваліфікаційної дипломної роботи (відповідно графіку)	<u>8</u> червня 2024 р.	виконано

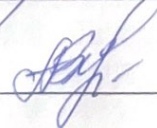
Здобувач

Дмитро ДИВНИЧ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник роботи

Алла РУДЕНОК

АНОТАЦІЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ

Тема кваліфікаційної дипломної роботи «Особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру»

Здобувач Дмитро ДИВНІЧ

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Керівник Алла РУДЕНОК

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Кваліфікаційна дипломна робота включає 72 сторінки, 4 рисунки, 8 таблиць, перелік джерел посилання складає 32 найменування, 1 додаток.

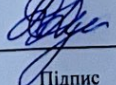
Ключові слова: ціннісні орієнтації, студентська молодь, надзвичайні ситуації, воєнний характер, психологічна реакція, адаптація.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації молоді.

Предмет дослідження – особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.

За результатами дослідження здійснено теоретичний аналіз ціннісних орієнтацій в структурі особистості сучасного студента, з'ясовано вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості, емпірично досліджено ціннісні орієнтації студентської молоді, розроблено програму розвитку духовних цінностей студентської молоді.

Одержані результати можуть бути використані у роботі практичних психологів, соціальних педагогів, викладачів закладів вищої освіти.

Дипломник Дмитро ДИВНІЧ

Підпис

Ім'я, ПРІЗВИЩЕ

Дата подання кваліфікаційної дипломної роботи до захисту 16
05 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	9
1.1. Теоретичний аналіз визначення ціннісних орієнтацій у науковій літературі.....	9
1.2 Ціннісні орієнтації в структурі особистості сучасного студента	13
1.3 Вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості.....	24
Висновки до розділу.....	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	35
2.1 Організація проведення емпіричного дослідження	35
2.2 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація	40
2.3 Програма розвитку духовних цінностей студентської молоді.....	52
Висновки до розділу.....	57
ВИСНОВКИ.....	59
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ.....	61
Додаток А.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Тема "Особливості формування ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру" є надзвичайно актуальною і важливою з погляду розвитку суспільства та забезпечення національної безпеки. Слід зауважити, що загострення конфліктів та загрози воєнного характеру в різних частинах світу роблять цю тему дуже актуальною. Водночас суспільство, зокрема студенти, мають бути готові до реагування на надзвичайні ситуації, розвивати відповідні ціннісні орієнтації та навички для ефективної поведінки в таких умовах. Формування ціннісних орієнтацій у студентської молоді в умовах воєнного конфлікту може визначати їхню психологічну стійкість та здатність до адаптації до стресових ситуацій. Це важливо не лише для їхнього власного благополуччя, але й для стабільності суспільства в цілому.

Воєнні конфлікти та надзвичайні ситуації мають значний вплив на суспільство, зокрема на молоде покоління. Розуміння та вивчення ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного характеру допомагає краще зрозуміти, як такі ситуації впливають на їхнє мислення, погляди та поведінку. Воєнні події можуть створювати стрес та психологічні проблеми у молодих людей. Розуміння ціннісних орієнтацій може допомогти психологам та соціальним працівникам створити ефективні психологічні програми підтримки та реабілітації для молоді, яка пережила воєнні події.

Варто наголосити, що деякі студенти обирають професії, пов'язані з військовою діяльністю, медичними та гуманітарними місіями в умовах конфлікту. Формування в них відповідних ціннісних орієнтацій допоможе їм ефективно працювати в складних умовах та виконувати свої професійні обов'язки.

Дослідження ціннісних орієнтацій може допомогти виявити потенційні проблеми, які можуть виникнути серед молоді в умовах воєнного конфлікту, такі як радикалізація, агресія, відчуженість тощо. Це дозволяє розробляти

профілактичні заходи для запобігання таким явищам. Дослідження даної тематики можуть стати основою для розробки освітніх програм та інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності та розуміння молоддю про важливість миру, безпеки та співжиття в громаді.

Подібні дослідження проводяться різними науковими установами, університетами, науково-дослідними центрами та іншими організаціями зі спеціалізацією в галузі психології, соціології, політології та інших суміжних наукових галузях.

Отже, дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах воєнного характеру має значний потенціал для покращення психологічного благополуччя та соціальної адаптації молоді в умовах конфліктів та надзвичайних ситуацій.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації молоді.

Предмет дослідження – особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах війни.

Мета дослідження – розкриття особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру та розробка програми розвитку духовних цінностей студентської молоді.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати визначення ціннісних орієнтацій у науковій літературі; охарактеризувати ціннісні орієнтації в структурі особистості сучасного студента.
2. З'ясувати вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості.
3. Здійснити емпіричне дослідження ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру.
4. Розробити програму розвитку духовних цінностей студентської молоді.

Гіпотеза дослідження: дослідження особливостей ціннісних орієнтацій студентської молоді в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру сприятиме розробці програми розвитку духовних цінностей студентської молоді.

Методи дослідження:

- теоретичні: теоретичний аналіз, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження;
- емпіричні методи: методика ціннісних орієнтацій Рокича; Методика цінностей особистості Шварца; Методика «САМОАЛ» (Лазукін, адаптована Каліною); Тест-опитувальник самоствавлення Століна.

Практичне значення роботи: результати дослідження та розроблена програма розвитку духовних цінностей студентської молоді. можуть бути використані та застосовані у роботі практичних психологів, фахівців Психологічної служби закладу, кураторів груп.

Експериментальна база дослідження. Загальна кількість учасників дослідження становила 100 осіб у віці від 19 до 22 років, серед яких 52 були студентами 1-3 курсів, а 48 – студентами 4-5 курсів Хмельницького національного університету.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дипломної роботи доповідались на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології підлітка: теорія та практика» 23 квітня 2024 року, м. Хмельницький.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел посилання, який налічує найменування, 1 додатка. Основний зміст роботи викладений на сторінках комп'ютерного набору, містить 8 таблиць та 4 рисунки. Загальний обсяг роботи – 72 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДИ

1.1 Теоретичний аналіз визначення ціннісних орієнтацій у науковій літературі

Основним елементом дослідження нашої теми є поняття "ціннісні орієнтації", що є результатом поєднання слів "цінність" і "орієнтація". Без чіткого розуміння суті цих термінів неможливо з'ясувати значення ціннісних орієнтацій, їх функцій та ролі в розвитку особистості.

На практичному рівні розуміння цінностей, орієнтацій і ціннісних орієнтацій видається досить зрозумілим. Цінності – це об'єкти та продукти, які мають велике значення для благополуччя індивіда або групи; орієнтації – це спрямованість свідомості на певні об'єкти або явища; ціннісні орієнтації – це переконання в тому, що саме ці об'єкти або явища є важливими або правильними для задоволення індивідуальних чи групових потреб і інтересів, до яких варто прагнути.

Поняття "ціннісні орієнтації" має глибокий зв'язок з терміном "цінність". Багато відомих філософів та соціологів, таких як Арістотель, Конфуцій, Іммануїл Кант, Фрідріх Ніцше та інші, зверталися до проблеми цінностей у своїх творах. Вивчення літератури з ціннісних орієнтацій показує різноманітність підходів у загальній та соціальній психології, філософії та інших галузях. Так, термін "цінність" використовується різними авторами в різних і навіть протилежних значеннях.

Отже, розкриття сутності ціннісних орієнтацій є важливим кроком у розумінні психологічних та соціальних аспектів формування особистості та сприяє розвитку наукових знань у цій сфері [7].

Визначаючи поняття цінності, Я.Щепанський вказував на те, що цінністю може бути названий будь-який об'єкт або ідея, які індивіди чи спільноти вважають важливими для свого життя, поважають і ставлять у центр своїх прагнень. Цінності можуть бути матеріальними або ідеальними, і вони забезпечують психічну рівновагу, приносять задоволення і викликають почуття виконаного обов'язку. Деякі цінності також сприяють внутрішній єдності групи. Досконалість у діяльності також може вважатися цінністю. Цінності функціонують як регулятори людських дій, оцінюються як соціально прийнятні або неприйнятні, впливають на соціальну ієрархію і принципи соціального співжиття. Початок дослідження проблеми цінностей було покладено І. Кантом, який показав суттєву відмінність між об'єктами чуттєвого досвіду та надчуттєвими об'єктами.

Вчення Канта характеризується автономією моральних цінностей, де мораль існує у свідомості, або розумі, і виходить із неї ціль, яка сама по собі має "абсолютну цінність" - особистість кожної конкретної людини. Все інше розглядається як відносна цінність, використанням для досягнення цілей. Проте, питання цінностей стало предметом вивчення з часів Ф. Ніцше і його принципу переоцінки всіх цінностей. Ніцше визначив цінності як максимальну кількість влади, яку людина може здобути. Він розкрив різницю між цінностями та принципами їх організації в різних історичних епохах та суспільствах. Деякі предмети або події можуть мати цінність в залежності від історичної ситуації та інтересів різних груп людей. Саме тому поняття "цінності" є змішаним, визначеним і необов'язковим, але в той же час важливим для певної ситуації. Соціологи Девід Джері та Джулія Джері визначають цінності як етичні ідеали, переконання та основні цілі окремої особи чи суспільства. Поняття "цінність" в психологічній науці також активно вивчалось такими вченими, як В.Вундт, К.Левін, А.Мейнонг, інші, які розкривали його сутність у відношенні до людських дій і психологічних аспектів.

Американський психолог Артур Ребер визначає термін "цінність" у трьох контекстах. По-перше, це властивість предмета, що робить його корисним і

бажаним, зокрема в контексті соціальної взаємодії. Предмет сам по собі не має цінності, але його роль у соціумі визначає його значущість. По-друге, це абстрактний принцип, що характеризує цінності, що важливі для певної культури або суспільства, формовані через соціалізацію. Ці соціальні цінності стають центральними принципами, які орієнтують індивідів і спільноти. По-третє, це поняття пов'язане з економікою і визначається як чиста вартість предмета, виражена у здатності обміняти його на інші товари або гроші.

Згідно з Е. Фроммом, "цінності" включають все, що сприяє розвитку людських здібностей і підтримці життя. Розділивши ці цінності на офіційні і фактичні, він зауважує, що обидва типи мають свою структуру і ієрархію, в якій вищі цінності визначають інші як необхідні умови для їх реалізації.

Фромм зауважує, що традиційно основою цінностей був Божественний авторитет, що базується на відкриттях і є орієнтиром для тих, хто вірить у джерело відкриття, яким у західній традиції є Бог.

Серед моделей, які не визнають Божественного авторитету, Фромм називає: концепцію повного релятивізму, що стверджує, що "всі цінності є особистою справою кожної особи і поза нею не мають жодного фундаменту";

концепцію внутрішньої притаманності цінностей суспільству, за якою найвищими цінностями і обов'язковими для кожної особи є всі норми, які сприяють виживанню цього конкретного суспільства. "З цієї точки зору етичні норми є ідентичними суспільним нормам, а суспільні норми служать увічненню будь-якого суспільства - з його недоліками та протиріччями;

концепцію, пов'язану з "біологічно іманентними цінностями", спільними для тварин і людей. Відзначаючи слабкі сторони цієї концепції, Фромм підкреслює, що "біологічно іманентні системи цінностей часто призводять до результатів, які прямо протилежні гуманістично орієнтованій системі".

Психологічний підхід до класифікації цінностей полягає у їх поділі на термінальні (Т-цінності) - кінцеві цілі, та інструментальні (І-цінності) - засоби для досягнення цілей. Цей підхід був вперше запропонований американським

психологом М. Рокичем. Експериментальне підтвердження цієї класифікації було отримане у дослідженні, яке провів В. Ядов.

На сучасному етапі психологічних досліджень стала актуальною спроба створити загальне визначення поняття "цінність", яке враховувало б різноманітні тлумачення. Д. Леонт'єв, будуючи простір із шести опозицій для розуміння цінностей, виділяє три основні форми їх існування. Перша (основна) - суспільні ідеали, які є узагальненням уявлень про досконалість у різних сферах суспільного життя і відображають практичний досвід життя конкретного соціуму. Леонт'єв закликає розрізняти реальні цінності суспільства від ідеалів, що виражені у вигляді ідеологічних конструкцій.

Другий тип - це цінності, що втілені у предметній формі, які зафіксовані в культурі як ціннісні ідеали. Характер цих цінностей є відносним, оскільки вони визначаються конкретно-історичними суспільними відносинами, які вони відображають.

Третій тип - це особистісні цінності, що слугують моделлю, яка орієнтує та організовує життя особистості, спонукаючи її до предметного втілення у своїй поведінці та діяльності суспільно-ціннісних ідеалів.

Якби Д.О. Леонт'єв не зазначив, що ці три форми взаємодіють одна з одною, "які можна уявити простіше: суспільні ідеали впливають на особистість і стають її "моделями належного", у процесі якого ці ідеали втілюються у реальність через предметну форму; предметно втілені цінності в свою чергу стають основою для формування суспільних ідеалів, і так далі в нескінченному циклі", то можна було б уявити ще одну класифікацію цінностей. Це саме зауваження та пояснення автором свого розуміння терміна "суспільне" як групове дозволяє визначити цінності як сукупність прийнятих групою ідеалів, які засвоюються особистістю та спонукають її до активності, у результаті якої ці ідеали втілюються у реальність.

У теорії людської природи та характеру, яку розробив Е. Фромм, аналізується структура характеру дорослих залежно від їх орієнтацій. Серед неплідних орієнтацій виділяються рецептивна (приймаюча), експлуататорська

(зазіхаюча на користь), користолюбна (захоплююча), та ринкова (торговельна). Рецептивна орієнтація спрямована на отримання бажаного (як матеріального, так і духовного) зовнішніми шляхами, пасивно покладаючись на інших людей та особисті авторитети. Експлуаторська орієнтація, подібно до рецептивної, базується на відчутті, що джерело всіх благ знаходиться поза самою особистістю, і нічого не можна створити самостійно. Однак відмінність полягає в тому, що експлуаторський тип не очікує отримати щось від інших даром, а забирає силою або хитрощами. Це може стосуватися всіх аспектів життя. Користолюбна орієнтація ґрунтується на переконанні, що зовнішній світ мало чого надасть, все можна здобути заощаджливістю та скупістю. Орієнтація на формування в особистості рис, які цінуються іншими, називається ринковою. Головне тут - вміння представити себе як цінний товар.

Е. Фромм підкреслює, що всі ці орієнтації мають своє місце в життєдіяльності людини, причому домінування конкретної залежить від особливостей культури, в якій живе людина. Він висуває гіпотезу, що соціальні умови сприяють тому, щоб певні орієнтації переважали. Значення аналізу взаємозв'язку орієнтації людини з соціальною структурою неоднозначне: з одного боку, він допомагає зрозуміти деякі з найважливіших чинників формування характеру; з іншого - розкриває роль специфічних орієнтацій як потужних емоційних факторів, дія яких потрібно розуміти для вивчення функціонування суспільства.

Враховуючи загальне прийняття впливу культури на особистість, Е. Фромм вказує, що це не просто вплив культурних моделей і соціальних інститутів на індивіда, а скоріше процес "відтворення" індивіда за зразком відносин, що прийняті між людьми.

Плідна орієнтація, згідно з Е. Фроммом, або продуктивна, як стверджує Г. Блум, характеризується здатністю людини використовувати свої сили та реалізовувати вбудовані можливості. Це орієнтація на свободу, незалежність, активність, мудрість, творчість, любов як турботу, відповідальність, повагу та знання, а також на самопізнання і самореалізацію.

Щодо аналізу психологічної наукової літератури про проблеми ціннісних орієнтацій на середину 90-х років, найбільш повно його зроблено в дисертаційних дослідженнях А. Л. Светличного і Н. І. Фролової. Автори підкреслюють різноманіття підходів до визначення понять "цінність" і "ціннісні орієнтації" і аналізують розкриття проблем цінностей в українській психології.

Особливу увагу А. Л. Светличного привернули парадигми В. О. Ядова, І. О. Мартинюка, Б. С. Братуся, Г. Є. Залесского, Ф. Ю. Василюка. Його аналіз досліджень ціннісних орієнтацій у зарубіжній психології має критичний підхід.

У своїй роботі не виявляється мети вибору дефініцій, що могли б становити теоретичну та методологічну основу дослідження ціннісних орієнтацій. Н. І. Фролова, досліджуючи психологічний аспект трансформації системи ціннісних орієнтацій на зламних етапах розвитку суспільства, підкреслює, що в працях Г. Оллпорта, Ф. Вернона, Г. Линдзі та інших зарубіжних авторів наголошується на ролі інтересів особистості у формуванні її ціннісних орієнтацій, а роль соціальних факторів в цьому процесі недооцінюється. Н. І. Фролова визначає ціннісні орієнтації за Г. Я. Головних як засіб диференціації індивідумом об'єктів оточуючого світу за їх значущістю.

М.В. Шевчук приділила окремий розділ своїй дослідницькій роботі проблемі вивчення цінностей та ціннісних орієнтацій серед студентської молоді. Проведений нею науково-теоретичний аналіз охопив погляди відомих вчених, таких як М. Боришевський, Д. Леонт'єв, Є. Майорова, а також основні концепції теорії установки Д.М. Узнадзе, теорії відношень М. М'ясищева та теорії діяльності О.М. Леонт'єва та С.Л.Рубінштейна. Вона прийшла до висновку, що "вивчення ціннісно-сміслової сфери сьогодні базується на положеннях теорії "установки" Д.М. Узнадзе, теорії "відношень" В.М. М'ясищева та теорії діяльності О.М. Леонт'єва".

Згідно з дослідженнями М.В. Шевчук, цінність розглядається як одна з форм суспільних відносин, що фіксує позитивне або негативне значення певного суб'єкта або явища, тоді як ціннісні орієнтації визначаються як відносно стійка спрямованість особистості на певну групу цінностей.

У перший період 1980-х років український соціолог В.Л. Оссовський провів глибоке дослідження ціннісних орієнтацій. В його роботі термін "ціннісна орієнтація" доповнюється терміном "цінність", і особлива увага приділяється її динамічному аспекту. Він пояснює, що термін "ціннісна орієнтація" використовується для кількох цілей: перш за все, для визначення певної вищої цінності, що відповідає соціальному досвіду; подальше інтерпретування цієї цінності, яка є характерною для конкретного суспільства; організація комплексу цінностей, що пов'язані з цією вищою цінністю; та акцентування найважливіших властивостей цих цінностей. Отже, ціннісна орієнтація слугує інструментом для вивчення цінностей, розуміння їх мотиваційної сили та визначення домінуючих тенденцій соціального оцінювання.

Після аналізу різних підходів до визначення поняття "цінність" в межах соціологічних та філософських концепцій, Оссовський виділяє два аспекти цієї існування як соціального феномену. Перший аспект, він називає "цінності-норми", що вказують на існування цінностей як складових культури, що гарантують інтерес суспільства або його підсистем. Другий аспект - "цінності-об'єкти", описує існування цінностей як об'єктів зацікавленості окремих суб'єктів.

У сучасній українській соціологічній літературі одним з найобгрунтованіших визначень ціннісних орієнтацій є концепція, розроблена В. Хмелько. Вона ґрунтується на диспозиційній концепції В.О. Ядова та визначає ціннісні орієнтації як особистісні ставлення до цінностей загальнолюдських, національних, класових, професійних тощо; ці орієнтації є стійкими диспозиціями, що керують загальною спрямованістю діяльності людини щодо цих цінностей та інших об'єктів високої соціальної значущості, і вони складові вищих рівнів у диспозиційній структурі спрямованості особистості. Також в роботі В. Хмелько розкрито рівні ціннісних орієнтацій та їх підсистеми, такі як когнітивна та емотивна.

С. Бубнова, виділяє три ієрархічні рівні в системі ціннісних орієнтацій особи. Перший рівень включає абстрактні, найбільш узагальнені духовні, соціальні і матеріальні цінності. Другий рівень полягає в цінностях, які

закріплюються в життєдіяльності і проявляються як властивості особи, а третій рівень - у характерних способах поведінки особи як засобах реалізації і закріплення цінностей-властивостей.

Такі теоретичні моделі ґрунтуються на думці Б. Ломова, який стверджує, що ціннісні орієнтації, подібно до будь-якої психологічної системи, можна уявити як багатомірний динамічний простір, де кожен вимір відповідає певному виду суспільних відносин, і вони мають різне значення для кожної окремої особистості.

Сучасний український психолог І. Бех використовує термін "особистісні цінності" для опису психології особистості. Це поняття відображає включення особи у соціальні зв'язки та відношення, розглядаючи людину як соціокультурну реальність. Зокрема, "особистісні цінності" пов'язані з усвідомленням суспільних цінностей конкретними особами, і вони надають значущість, особистісний смисл об'єктам, подіям, явищам і т. д.

Бех відзначає, що особистісні цінності можуть бути унормованими утвореннями, які виражаються у формі приписів чи заборон, встановлюючи очікувану поведінку, або вони можуть бути представлені у вигляді ідеалів, які слід наслідувати. Враховуючи цілі психології виховання, Бех визначає особистісні цінності як усвідомлені смислові утворення особистості, пояснюючи їх сутність як особистісний смисл.

М.С. Яницький та інші теоретики ХХ століття, зокрема вітчизняна традиція, вивчають психологічну природу цінностей за допомогою понять "ціннісні орієнтації особистості" і "особистісні цінності". Вони вбачають відмінність між цими поняттями в тому, що перше стосується мотивації, а друге - смислу. За словами Ф.Ю. Василюка, цінність - це не лише об'єкт бажання чи потреби, але і спільне явище, що об'єднує, і вона виконує інтегруючі, а не роз'єднуючі функції всередині особистості.

Цінності є стабільними і стійкими, а також надситуаційними. Вони є об'єктивними та вимагають постійного зусилля для збереження. Згідно проведеного аналізу наукової літератури, категорії "цінність" і "ціннісні орієнтації" є спільними для різних гуманітарних наук. Хоча немає єдиного

визначення, цінності людини вважаються основною максимою в структурі її особистості, в той час як ціннісні орієнтації визначають ці цінності як психологічне утворення. Таким чином, цінності можна розглядати як духовні загальнолюдські принципи, які є невід'ємною частиною особистості, тоді як ціннісні орієнтації представляють собою переконання особистості щодо їх важливості, правильності і необхідності прямування до них.

1.2 Ціннісні орієнтації в структурі особистості сучасного студента

Різні дослідники тлумачать поняття "ціннісні орієнтації особистості" по-різному, аналогічно до інших міждисциплінарних наукових термінів. У деяких дослідженнях термін "ціннісні орієнтації особистості" збігається з термінами, що описують мотиваційно-потребову або смислову сферу. Наприклад, А. Маслоу і В. Франкл не роблять чіткого розрізнення між "цінностями", "потребами" і "мотивами". У вітчизняних дослідженнях ціннісні орієнтації часто включаються в інші, більш усталені психологічні концепти, які є основним об'єктом дослідження. К.А. Абульханова-Славська і А.В. Брушлінський розглядають роль смислових уявлень у формуванні системи ціннісних орієнтацій, що проявляється в різних функціях, таких як прийняття або відкидання, зміцнення або зменшення значущості, збереження або втрата цих цінностей з часом. Б.С. Братусь визначає особистісні цінності як усвідомлені й прийняті загальні смисли життя, які можна поділити на "називні", зовнішні цінності та цінності, які зачіпають сутність особистості. Г.Л. Будінайте і Т. В. Корнілова вказують, що особистісні цінності визначаються суб'єктом відносно певних смислів, а акцентується на внутрішньому прийнятті цих смислів як необхідної умови формування особистісних цінностей.

Уявлення про систему цінностей особистості як ієрархії її переконань набуло поширення також в американській соціальній психології. Так, М. Рокич визначає цінності як «стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої чи соціальної точок зору, ніж

протилежний або зворотний спосіб поведінки, або кінцева мета існування» [36, с.5]. На його думку, цінності особистості характеризуються наступними ознаками: витoki цінностей простежуються в культурі, суспільстві та особистості; вплив цінностей простежується практично у всіх соціальних феноменах, які заслуговують на вивчення; загальна кількість цінностей, які є надбанням людини, порівняно невелике; всі люди володіють одними і тими ж цінностями, хоча і в різного ступеня; цінності організовані в системи [36, с.3].

Ш. Шварц і У. Білські дають аналогічне концептуальне визначення цінностей, що включає наступні формальні ознаки: цінності - це поняття або переконання; цінності мають відношення до бажаних кінцевим станам або поведінки; цінності мають надситуативний характер; цінності керують вибором або оцінкою поведінки і подій; цінності впорядковані за відносної важливості [42].

Таким чином, ціннісні орієнтації являють собою особливі психологічні утворення, завжди складові ієрархічну систему та існуючі в структурі особистості тільки як її елементи. Неможливо уявити собі орієнтацію особистості на ту чи іншу цінність як якусь ізольовану освіту, не враховує її пріоритетність, суб'єктивну важливість щодо інших цінностей, тобто не включений у систему.

Систему ціннісних орієнтації особистості, таким чином, можна розглядати як підсистему більш широкої системи, що описується різними авторами як «життєвий світ людини», «образ світу» і т. п., що має, в свою чергу, складний і багаторівневий характер. За словами Б. Ф. Ломова, «ціннісні орієнтації, як і будь-яку психологічну систему, можна представити як багатовимірний динамічний простір, кожний вимір якого відповідає певному виду суспільних відносин і має у кожної особистості різні ваги» [29, с.36].

Принцип ієрархії цінностей, їх багаторівневність, є ключовою характеристикою системи ціннісних орієнтацій особистості. Згідно з В. Франклом, особисте сприйняття певної цінності передбачає уявлення, що вона переважає над іншими. Прийняття цінностей особистістю автоматично призводить до формування індивідуальної ціннісної ієрархії. Ранг певної цінності

в цій ієрархії, як відзначає Н. Гартман, може визначатися як за її абстрактною "висотою", так і за її "силою", яка залежить від "тягаря", що виникає при нереалізації цієї цінності.

У працях сучасних вітчизняних авторів, таких як Є. Б. Фанталова, С.Р. Панталеєв, Д.О. Леонтьєв, висловлюється неоднозначність критеріїв індивідуального ранжування цінностей: їх перевага може бути обумовлена уявленнями про їх абсолютну значущість для суспільства і людства в цілому або ж їх суб'єктивною актуальною важливістю, нагальністю. В цьому контексті особливий інтерес представляє концепція С.С. Бубнової, яка, крім принципу ієрархічності, виділяє принцип нелінійності системи ціннісних орієнтацій. За її думкою, "надзвичайно важливою властивістю системи особистісних цінностей є її багатомірність, яка полягає в тому, що критерій їх ієрархії - особистісна значимість - включає в себе різні змістовні аспекти, зумовлені впливом різних типів і форм соціальних відносин".

Система ціннісних орієнтацій особистості, яка має структурний характер, багаторівневість і багатомірність, виконує різноманітні функції. Ця система виступає посередником між внутрішніми установками і соціальними нормами, між мотиваційно-потребовою сферою і системою особистісних смислів, забезпечуючи взаємодію цих елементів у загальній системі "людина". Згідно з думкою Ю.А. Шерковіна, подвійний характер системи цінностей, який обумовлений індивідуальним і соціальним досвідом, визначає її подвійне функціональне значення. По-перше, цінності служать основою формування та збереження установок у свідомості людей, допомагаючи їм виражати свою точку зору та оцінювати події. По-друге, цінності виступають як мотиви діяльності і поведінки, оскільки орієнтація людини в світі та її прагнення досягнення певних цілей неминуче пов'язані з цінностями, що входять до її особистісної структури.

Ціннісні орієнтації кожної конкретної особистості формуються і функціонують на основі системи цінностей, яку сформувало суспільство, і мають тісний зв'язок з цією системою. У суспільній та індивідуальній свідомості цінності виконують функцію життєвого орієнтира та моральної основи для

вибору дій і підпорядкування цілям. Отже, аналіз ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновки про те, яке місце та яку позицію займає особистість у соціальній структурі суспільства та які соціальні ролі вона виконує або бажає виконувати.

Такий підхід до вивчення ціннісних орієнтацій вимагає уваги до їх взаємозв'язку з більш складними аспектами особистості, такими як структура самосвідомості, міжособистісні відносини та особистісний розвиток. Ціннісні орієнтації відображають процес саморозвитку особистості, її участь у створенні зовнішньої діяльності та процесі розкриття особистісних цінностей і смислів.

Актуальність проблеми цінностей на сучасному етапі пояснюється кількома факторами. По-перше, суспільство переживає зміни у нормах і стереотипах, що призводить до більшої автономності цінностей у людей. Це породжує проблеми вибору життєвих цілей та пошуку сенсу життя. По-друге, існує потреба у вивченні динаміки мотиваційно-ціннісних структур у нових умовах, а також у розумінні формування громадянської самосвідомості.

На сучасному етапі, під структурою особистості ми розуміємо її єдність та цілісність, яка складається з чотирьох підструктур: біологічно обумовленої структури темпераменту, психічних процесів, досвіду та спрямованості. Ціннісні орієнтації належать до останньої підструктури та грають ключову роль у визначенні цілей та ідеалів особистості.

У роботі Ш.А. Надірашвілі досліджується важливість ціннісних орієнтацій у відношенні до регуляції вольових процесів. Він виокремлює три рівні регулювання психічної активності людини на основі теорії Д.Н. Узнадзе: об'єктивацію предмета, соціальних вимог та власного "Я". За словами Надірашвілі, об'єктивація власного внутрішнього стану породжує вольовий процес через постановку оціночної завдання. Отже, вищий рівень психічної активності - вольова активність - контролюється ціннісними орієнтаціями індивіда.

Система ціннісних орієнтацій особистості, яка одночасно регулює поведінку та визначає її мету, об'єднує особистість та соціальне середовище і є

ключовим психологічним механізмом. Ціннісні орієнтації, як психологічний механізм особистісного росту і саморозвитку, самі є динамічною системою.

Розуміння місця та функцій ціннісних орієнтацій у структурі особистості потребує вивчення її структури. Це важливо з двох причин. По-перше, у психології завжди було багато теорій особистості, але не всі вони були достатньо перевіреними. По-друге, зауваження Б.С. Братуся про небезпеку персоноцентризму в психології підкреслює важливість об'єктивного підходу.

Оллпорт вважав, що розвиток людини - це постійний процес, і ключову роль у ньому відіграє збагачення її цінностями. Згідно з цим підходом, зріла людина володіє глибоко укоріненим набором цінностей, що служить основою для її життя.

Погляди на спрямованість особистості розглядалися в працях відомих психологів, таких як С.Л.Рубінштейн, О.М.Леонт'єв, Б.Ф.Ломов, Л.І.Божович та інших. Вони усі визначають спрямованість як ключову властивість особистості, що впливає на її сутність та структуру. Особливо це підкреслює Б.Ф.Ломов, який розглядає спрямованість як відношення особистості до отриманого від суспільства та поданого ним, що відображається як у матеріальних, так і духовних цінностях.

Однак, за словами К.К.Платонова, можна вважати, що це відношення краще розглядати як атрибут свідомості, який, разом з переживанням і пізнанням, визначає різні прояви активності особистості. Такі прояви активності, на думку Платонова, визначаються переконаннями, які разом із світоглядом, інтересами, ідеалами, моральними якостями та потребами формують підструктуру "спрямованість і відношення особистості".

В.М. Мясіщев зазначає, що термін "спрямованість" є досить загальним і не завжди відображає сутність особистості. Він вважає, що особистість - це ієрархічна динамічна система суб'єктивних відносин, що формується через виховання і самовиховання. Основою для такої спрямованості є система цінностей та відношень до предметного досвіду людини.

На сучасному етапі спрямованість особистості розглядають як категорію ціннісно-орієнтаційної сфери її свідомості, вказуючи на те, що саме система ціннісних орієнтацій є базою для її відносин з дійсністю.

Основою для визначення місця і функцій ціннісних орієнтацій можна вважати взаємозв'язок "людина-людина", "людина-природа", "людина-суспільство", тобто те, як особистість сприймає та оцінює природне та соціальне оточення, на основі чого формується її світогляд та відношення до світу. За словами словацького психолога Я. Гудечека, через цінності та ціннісні орієнтації формується відношення особистості до світу, що відображає процес освоєння світу та самоствердження людини.

І.Д. Бех вважає, що основою особистості є особистісні цінності, які виникають з процесів смислоутворення. Ці цінності можна розглядати як ціннісну етичну орієнтацію, що допомагає особистості розуміти й оцінювати акти поведінки та прогнозувати її здійснення в різних ситуаціях.

Цінності розглядаються як соціальні феномени, які відображають предмети, відношення та ідеї, спрямовані на соціальний прогрес і розвиток людини. Формування, збереження чи зміна ціннісних та особистісних орієнтацій людини визначають її позицію щодо соціального і природного середовища, що відбивається у свідомості.

У різних теоріях психології підходи до розуміння мотивації діяльності та поведінки відрізняються. Згідно з реактивним підходом, ця функція пов'язана з цінностями. Протилежно, активний, гуманістичний підхід вбачає мотивацію та регуляцію поведінки як прояв ціннісних та особистісних орієнтацій людини.

Хоча цінності та ціннісні орієнтації часто тлумачаться як синоніми, важливо враховувати, що разом із позитивними цінностями можуть існувати негативні, але оскільки цінність передбачає спрямованість на соціальний прогрес, вона не може бути негативною. Тим не менш, особистісні орієнтації можуть включати й негативні аспекти, оскільки вони обумовлені реальністю.

В процесі взаємодії зі світом, особистісні орієнтації визначають, наскільки активною або реактивною є людина. У контексті ціннісних орієнтацій, які

впливають на мотивацію, важливо підкреслити їхню проактивність. Бути проактивною означає приймати відповідальність за своє життя, ініціювати дії та підкорятися цінностям.

Ціннісні орієнтації мають значний вплив на різні аспекти життя людини, такі як цілепокладання, прогнозування, планування та комунікація. Вони виступають як основа для рішень, спрямованих на досягнення життєвих цілей та ідеалів. Ці орієнтації допомагають людині визначити свій шлях у світі та вплинути на навколишнє середовище.

Розуміння того, як ціннісні орієнтації формуються та розвиваються в особистості, можна розглядати як важливу складову процесу психологічного розвитку. Основна мета полягає в з'ясуванні того, як ці орієнтації відображають зв'язок між минулим, сучасним і майбутнім і як вони впливають на психосоціальні аспекти особистості. Сучасне суспільство, з одного боку, дедалі більше усвідомлює своє місце в різних аспектах часу - як у плані набуття досвіду та прогресу, так і у сфері творчості та згадування минулого. З іншого боку, необхідно розглядати імператив усвідомлення та прийняття відповідальності за майбутнє людства разом із завданням відновлення та реінтерпретації традицій. Це дозволяє сучасним суспільствам протистояти загрозі нівелювання, яку намагається нав'язати суспільство споживання. Проте, узгодження об'єктивних процесів універсалізації з необхідністю збереження унікальності власної культури стає актуальною проблемою, яка потребує негайного вирішення.

Важливим є розуміння, наскільки українська молодь свідомо структурує свої цінності та пріоритети у житті. Молоде покоління визначатиме не лише майбутнє нашої країни, а й культурний контекст для нащадків, створюючи умови для гармонійного співіснування в масштабах планети. Національна політика повинна аналізувати цінності та пріоритети молоді, відповідність їхніх потреб та завдань суспільства. Також важливо досліджувати вплив на формування цінностей громадян України з метою забезпечення гармонійного співіснування між людьми і націями світу. Орієнтація на національні цінності та культурні

пріоритети утворює альтернативу масовій культурі Заходу, але потребує узгодження з універсальними завданнями людства.

Отже, ціннісні орієнтації визначаються не лише вибором чи відкиданням певних життєвих сенсів, але й готовністю відображати їх у поведінці. Вони встановлюють загальну лінію інтересів та прагнень особистості, формують ієрархію індивідуального вибору та визначають мотиваційну програму. Ці орієнтації проявляються через оцінювання себе, інших та життєвих обставин, здатність до структурування ситуацій та ухвалення рішень в конфліктних ситуаціях. У ситуаціях особистісної кризи людина може підтвердити або змінити свої цінності. У таких моментах роль відіграє особистісна рефлексія та готовність до змін. Несуперечливість системи цінностей свідчить про стійкість особистості, тоді як суперечливість може вказувати на незрілість або маргінальність. У сучасному світі, де соціальні системи постійно змінюються, цінності можуть не узгоджуватися між собою або навіть суперечити одна одній.

Ціннісні орієнтації особистості виконують кілька ключових функцій. По-перше, вони гармонізують та інтегрують внутрішній світ людини, визначаючи його значущість у суспільстві. По-друге, вони формують цілісність, унікальність і неповторність кожної особистості. Третя функція ціннісних орієнтацій - регулювання поведінки і діяльності людини у суспільстві, визначаючи її вчинки та реакції.

Розвинені ціннісні орієнтації свідчать про зрілість особистості та її готовність до соціалізації. Такі орієнтації відображаються у стійкості та послідовності цінностей, що визначають цілі та ідеали особистості, а також у її здатності до активної позиції в житті. Навпаки, нерозвинені ціннісні орієнтації свідчать про інфантильність та залежність від зовнішніх стимулів, відсутність стійкого внутрішнього ладу.

Цінності, що пріоритетно цінуються в суспільстві, відображаються в особистих цінностях кожної людини. Чим суттєвіше значення мають ці цінності для задоволення особистих потреб, тим вони важливіші та стійкіші для індивіда.

Отже, ціннісні орієнтації визначаються станами, явищами та процесами в житті, які стають орієнтирами для людини, визначаючи її цілі та способи досягнення. Це відображається на рівні розвитку суспільства: становлення індивідуальних цінностей частково залежить від загальних соціокультурних тенденцій.

На прикладі сучасної України можна помітити наслідки кризи цінностей. У перехідний період з тоталітаризму до демократії декларуються нові цінності, але дійсно визначальною стає пристосованість та байдужість до високих ідеалів, відсутність єдиної ідеологічної платформи та розкол суспільства на групи з різними цінностями.

Згідно з В.О. Васютинським, сучасне українське суспільство можна розподілити на дві основні групи з різними цінностями: одні підтримують ліберальні або соціальні цінності, які включають сумлінну працю, співпрацю, рівність, справедливість, колективізм та соціальний захист, тоді як інші віддають перевагу праву на власність, приватну ініціативу, менеджерські здібності, індивідуалізм, відкритість та конкуренцію. В.О. Васютинський вважає, що розбіжності між цими цінностями, хоч і є невід'ємною частиною філософії, повинні слугувати основою для розвитку суспільства. Він також стверджує, що із розвитком суспільства розбіжності між цими цінностями будуть зменшуватись.

Отже, цінності та ціннісні орієнтації відіграють значну роль у регулюванні життєдіяльності та поведінки людини. Вони є не лише складовою частиною когнітивної структури особистості, а й визначають її мотиваційну сферу, оскільки система цінностей формується під впливом як індивідуального, так і соціального досвіду.

Отже, в психології особистості цінності та ціннісні орієнтації розглядаються в контексті соціалізації особистості, яка залежить від зовнішніх соціальних умов і внутрішніх особистісних факторів. У процесі соціалізації людина вибирає соціальний досвід та перетворює його на власні цінності, установки та орієнтири.

Цінності виконують двоїсту функцію: спочатку, вони становлять частину когнітивної структури особистості, а також слугують джерелом мотивації, що

ілюструється в наведених концепціях. Ці дві форми визначають внутрішню позицію особистості щодо світу.

Функції цінностей у суспільній свідомості та ціннісних орієнтацій у свідомості індивідуума співпадають у таких аспектах: диференційна функція, яка відрізняє окремі явища та встановлює їх статус; інтегративна функція, що визначає спільне, об'єднуючи різні явища; систематизуюча функція, яка координує окремі явища в детермінаційні системи; смисловизначальна функція, яка допомагає у встановленні причинно-наслідкових зв'язків; цільовизначальна функція, яка встановлює відношення з ідеальним, абсолютним; консервуюча функція, що зберігає досвід та "кодує" його; комунікаційна функція, яка забезпечує спільну комунікативну основу у спілкуванні між людьми, націями, соціокультурними формаціями; коригуюча функція, яка впливає на життя людини і суспільства, нормалізує їх та здійснює певну модуляцію.

Питання класифікації ціннісних орієнтацій, їх формування та значення для розвитку особистості залишаються предметом суперечок серед науковців.

При розвитку концепції структури ціннісних орієнтацій особистості, І. Бех підкреслює важливість поєднання їх динамічного та змістовного аспектів. Підкреслення змістовного аспекту цінностей свідчить про підтримку психологічної позиції, яка передбачає віру в науково обгрунтовану роль розуму та свідомості у формуванні структури людських цінностей. Це підходить залишає за межами ідеї, що структура цінностей формується лише на основі вроджених та підсвідомих тенденцій, вважаючи, що значущими є свідомі й осмислені відображення людської дійсності. Таким чином, важливим є підхід, який враховує не генетично передбачені реакції фізіологічного характеру, а отримані пізніше форми, що, хоча і виникають пізніше в генетичному розвитку, стають основою для структури цінностей. Отже, одним з факторів формування особистісних цінностей є свідомо інтелектуальна діяльність людини, спрямована на більш глибоке й широке розуміння дійсності, а не на внутрішньо-спонтанну реакцію на динамічні тенденції. Це твердження вченого, на нашу думку, має велике значення для молоді.

1.3 Вплив надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості

Надзвичайні ситуації воєнного характеру мають значний вплив на ціннісні орієнтації особистості, реорганізуючи їх у зв'язку з екстремальними умовами та викликами, що вони створюють. Для українських студентів питання впливу надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості є дуже актуальним і важливим з кількох причин. Україна пройшла кілька воєнних конфліктів, зокрема, з Росією на Донбасі, та має складну історію війн та конфліктів. Це впливає на свідомість та цінності молодого покоління. Багато студентів мають власний досвід або безпосереднє знайомство з військовими конфліктами через участь рідних, друзів або особисті досвіди евакуації, військової служби тощо. Воєнні події можуть викликати стрес, тривогу та інші психологічні проблеми серед студентів, що впливає на їхні цінності та погляди на життя. Воєнні конфлікти можуть стати об'єктом політичних дискусій та маніпуляцій, що може впливати на формування цінностей та поглядів студентів. Деякі студенти можуть виявити інтерес до миротворчої діяльності та долучитися до мирних ініціатив, що також впливає на їхні цінності та орієнтації.

Отже, розуміння впливу воєнних ситуацій на ціннісні орієнтації особистості є ключовим для українських студентів як з практичної, так і з теоретичної точок зору.

Війна, як джерело постійної травми, стає домінуючим контекстом, що впливає на особистість. Вона непомітно, але невідворотно веде до змін у цінностях, життєвих очікуваннях, стосунках з людьми, ставленні до себе та свого життя. Війна руйнує відчуття безпеки, захищеності, стабільності та передбачуваності, провокуючи суттєві зміни в життєдіяльності, самореалізації та творенні життя. Ці зміни рано чи пізно відчувають як прямі, так і непрямі учасники травматичних подій.

Психологічні дослідження показують, що в посттравматичний період особистість не лише одужує, але й відкриває для себе можливості покращити якість життя, пов'язані з феноменом посттравматичного зростання.

Багато зарубіжних науковців проводили дослідження щодо впливу воєнних конфліктів на ціннісні орієнтації особистості. Eric Charlton, психолог, який досліджував вплив стресу, спричиненого війною, на психічне здоров'я та цінності особистості. Соціолог Anastasia Smith займалася дослідженням впливу військових конфліктів на соціальні цінності та структуру суспільства. Відомий антрополог David Johnson вивчав вплив воєнних дій на ціннісні орієнтації та культурні зміни в зоні конфлікту. Sophia Martinez спеціалізується на дослідженні впливу військових дій на психічне здоров'я та ціннісні орієнтації учасників конфліктів. Свого часу соціолог Marcus Brown досліджував взаємозв'язок між воєнними конфліктами та змінами у цінностях та ідеології суспільства.

Ці вчені та багато інших провели дослідження з метою кращого розуміння того, як військові конфлікти впливають на цінності та ціннісні орієнтації особистості.

Проаналізувавши наукові та практичні напрацювання слід зупинитися на аспектах впливу надзвичайних ситуацій воєнного характеру ситуацій на ціннісні орієнтації особистості (рис.1.1)

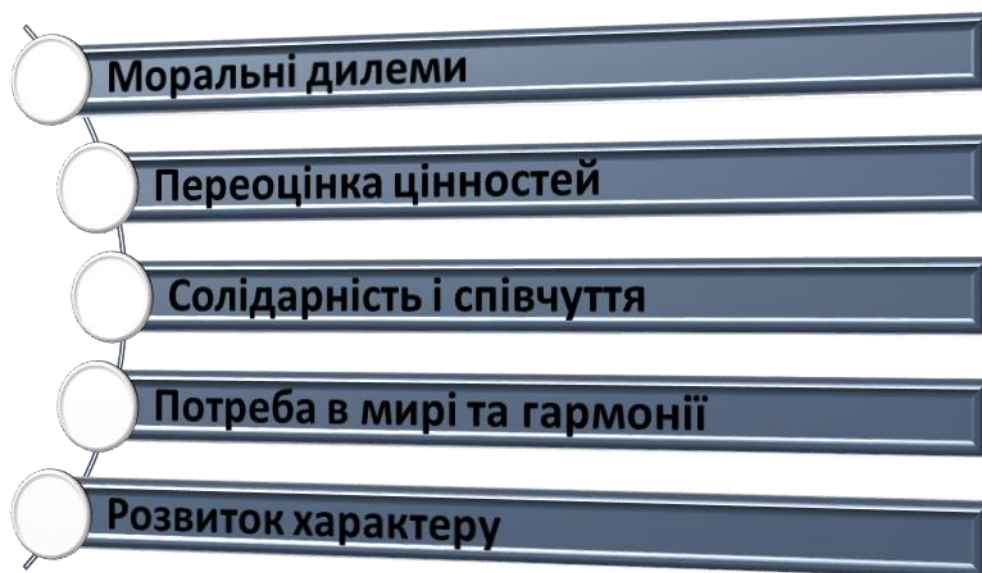

Рисунок 1.1 - Аспекти впливу надзвичайних ситуацій воєнного характеру на ціннісні орієнтації особистості

Моральні дилеми - це ситуації, коли людина зіштовхується з вибором між двома або більше діями, кожен з яких має моральні наслідки, іноді протилежні або конфліктують один з одним. Проаналізуємо цей аспект з різних точок зору:

– Етичні аспекти: Моральні дилеми часто виникають в ситуаціях, коли людина стикається з конфліктом між різними моральними принципами чи цінностями. Наприклад, конфлікт між зобов'язанням допомогти іншій людині і зберегти власну безпеку може стати моральним дилемою.

– Психологічні аспекти: Моральні дилеми можуть викликати стрес і напругу в особистості, оскільки людина змушена вибирати між неприємними або навіть погрожувальними альтернативами. Це може призвести до внутрішнього конфлікту, невизначеності та плутанини в моральних переконаннях.

– Соціокультурні аспекти: Культурні та соціальні чинники також впливають на сприйняття і вирішення моральних дилем. Одні й ті ж самі ситуації можуть викликати різні моральні реакції в різних культурах чи соціальних групах.

– Наслідки вибору: Рішення, прийняте в моральному дилемі, може мати важливі наслідки для всіх зацікавлених сторін. Це може вплинути на стосунки з іншими людьми, самовизначення особистості та її самооцінку.

– Розв'язання дилем: Для подолання моральних дилем необхідно здійснювати аналіз ситуації, визначати вагомість різних альтернатив, керуватися моральними принципами та цінностями, а також можливими наслідками вибору. Інколи потрібно приймати компроміси або шукати треті шляхи вирішення проблеми.

Отже, моральні дилеми є складними ситуаціями, які потребують уважного аналізу, обдуманих рішень та здатності до морального самовизначення.

Аспект "Переоцінка цінностей" відображається у зміні або перегляді системи цінностей особистості під впливом надзвичайних ситуацій воєнного характеру. Цей аспект може мати кілька різних виявів та наслідків. Умови воєнного конфлікту можуть привести до перегляду пріоритетів особистості щодо того, що вважається важливим і цінним у житті. Наприклад, під впливом воєнних подій людина може приділяти більше уваги родинним відносинам, дружбі, альтруїзму та іншим гуманістичним цінностям, які раніше можливо не були стільки важливі.

Під впливом воєнного стресу особистість може змінити своє ставлення до матеріальних благ. Наприклад, після пережитих воєнних трагедій людина може більш цінувати не матеріальне благополуччя, а безпеку, здоров'я та стабільність. Воєнні події можуть змінити ставлення особистості до соціальних цінностей, таких як довіра до держави, віра в правосуддя, готовність допомагати іншим. Наприклад, люди, що пережили війну, можуть стати більш обережними у відносинах з державними структурами або більш активно долучатися до соціальних рухів та благодійних акцій.

Воєнний досвід може також змінити ставлення людини до власної особистості, її цінностей та переконань. Наприклад, відчуття власної сили та самостійності, що розвиваються в умовах війни, можуть призвести до зміни самооцінки та самопідтримки.

Загалом, аспект "Переоцінка цінностей" показує, як воєнні події можуть впливати на погляди та переконання особистості, переформовуючи її систему цінностей під впливом стресу, переживань та нових життєвих обставин.

Конкретизуючи аспект "Солідарність і співчуття" в контексті воєнного характеру надзвичайних ситуацій, можна вказати на такі аспекти:

– Міжособистісна підтримка: Під впливом воєнних конфліктів люди частіше виявляють солідарність та співчуття один до одного. Вони можуть активніше допомагати тим, хто потрапив у скрутне становище, виражати підтримку та взаємопідтримку важко потерпілим.

– Громадська активність: Воєнний конфлікт може викликати активізацію громадянського суспільства та сприяти об'єднанню громадян для спільної допомоги потерпілим. Це може виявлятися у волонтерській діяльності, зборі коштів для допомоги військовим або цивільним жертвам війни, організації гуманітарної допомоги тощо.

– Спільність переживань: В умовах воєнного характеру надзвичайних ситуацій люди можуть більше співчувати один одному, переживати за загальне благо та долю країни чи спільноти. Це може сприяти формуванню почуття єдності та спільної мети.

– Міжнаціональна солідарність: Воєнні конфлікти можуть сприяти формуванню солідарності між народами, що переживають спільні випробування. Люди можуть виявляти підтримку та співчуття не лише до своїх співвітчизників, але й до інших націй, які також страждають внаслідок конфлікту.

Загалом, воєнні ситуації можуть викликати переоцінку цінностей солідарності та співчуття, спонукати людей до активної громадянської діяльності та об'єднання в боротьбі за спільні цілі та ідеали.

Розвиток характеру під час воєнних конфліктів є значущим аспектом, який варто конкретизувати. Ось деякі конкретні аспекти, які слід враховувати. У воєнних умовах люди часто виявляють велику відвагу, зіштовхуючись з небезпекою та стресом. Це може сприяти розвитку їхнього характеру, надаючи їм

сили та впевненості в собі. Слід зазначити, що воєнні конфлікти можуть ставити людей перед випробуваннями, які вимагають великої витримки та стійкості. Пройшовши через ці складнощі, особистість може стати сильнішою та більш витривалою.

Як свідчить практика, у воєнних ситуаціях люди часто демонструють велику самовідданість і готовність жертвувати власними інтересами для захисту інших або свого народу. Ці цінності можуть впливати на їхні ціннісні орієнтації, роблячи акцент на колективних цілях та загальному добрі. Водночас, у воєнних умовах люди часто виявляють велику солідарність та співчуття до тих, хто потерпає від наслідків конфлікту. Ці цінності можуть змінити їхні погляди на світ та відношення до інших людей.

Отже, розвиток характеру під час воєнних конфліктів може мати велике значення для формування цінностей та орієнтацій особистості, зміцнюючи її внутрішню силу та визначаючи її моральну позицію.

Потреба в мирі та гармонії - це важливий аспект, який може бути детально проаналізований в контексті воєнних конфліктів. Варто зупинитися на деяких ключових аспектах цієї потреби:

– Досвід війни та бажання до миру: Після переживання воєнного конфлікту багато людей розуміють вартість миру та спокою. Вони можуть відчувати негативні наслідки війни на власному досвіді та прагнути до зменшення конфліктів та насильства в суспільстві.

– Толерантність і взаєморозуміння: Військові конфлікти часто викликають розділення та ворожнечу між різними групами та націями. Проте, для багатьох осіб ці драматичні події можуть також підсилити бажання до толерантності, взаєморозуміння та мирного співіснування з іншими.

– Активність в миротворчій діяльності: Деякі люди, побачивши страждання та руйнування воєнних конфліктів, можуть відчувати моральну обов'язковість долучитися до миротворчих зусиль. Вони можуть брати участь у різних ініціативах та організаціях, спрямованих на досягнення миру та врегулювання конфліктів.

– Соціальна активність: Потреба в мирі та гармонії може також спонукати людей до соціальної активності. Вони можуть стати активними учасниками мирних протестів, громадських обговорень та інших заходів, спрямованих на підтримку миру та взаєморозуміння.

Отже, після воєнного досвіду багато людей можуть переоцінити цінність миру та гармонії, а це може вплинути на їхні цінності, погляди та дії в майбутньому.

Висновки до розділу. Ціннісні орієнтації визначаються як відображення у свідомості людини цінностей, які вона визнає стратегічними життєвими цілями та загальними світоглядними орієнтирами. Різні дослідження психологічної літератури підтверджують наявність у ціннісних орієнтаціях елементів спрямованості особистості, таких як ідеали, установки, потреби, інтереси та мотиви.

С. Єрмакова виділяє два структурних компоненти, які характеризують сутність ціннісних орієнтацій: спрямованість особистості та ціннісно-орієнтаційна діяльність. Ці компоненти визначаються рівнем розвитку відносин і соціальних чинників особистості. Спрямованість особистості є одним із найважливіших чинників у формуванні цінностей та проявляється у визначенні ідеалів, потреб, інтересів та переконань.

Отже, аналіз наукових джерел щодо сутності та ролі цінностей і ціннісних орієнтацій дозволяє зробити висновок, що ціннісні орієнтації виявляють суб'єктивне ставлення особистості до навколишнього середовища та є важливим фактором формування професійно значущих особистісних якостей. Також слід зазначити, що система цінностей та ціннісних орієнтацій має динамічний характер і зазнає впливу як зберігальних, так і змінювальних тенденцій.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

2.1 Організація проведення емпіричного дослідження

Проблема визначення ієрархії системи ціннісних орієнтацій залишається актуальною навіть при наявності діагностичних методик. В різних наукових працях, зокрема у дослідженнях О. Фанталової, С. Пантилєєва та Д. Леонтьєва, висловлюється думка про неоднозначність критеріїв індивідуального ранжування цінностей. При цьому віддання переваги певним цінностям може бути обумовлене уявленнями про їх абсолютну значимість для суспільства і людства в цілому або суб'єктивною актуальною важливістю, насущністю. Концепція С. С. Бубнової цікава тим, що, крім принципу ієрархічності, вона визначає принцип нелінійності системи ціннісних орієнтацій. За її словами, важливою властивістю системи особистісних цінностей є її багатомірність, оскільки критерій ієрархії цінностей – особистісна значимість – включає різні аспекти, зумовлені впливом різних типів і форм соціальних відносин.

Для узагальнення емпіричних результатів важливо визначити типи ціннісних структур, які є характерними для осіб юнацького віку. Наприклад, за класифікацією Н. Максимчука, який використовує методика М. Рокича в модифікації, виділяються дванадцять типів цінностей.

Загальна кількість учасників дослідження становила 100 осіб у віці від 19 до 22 років, серед яких 52 були студентами 1-3 курсів, а 48 – студентами 4-5 курсів ХНУ. Для вивчення ціннісних орієнтацій у молоді було використано такі методики: Методика ціннісних орієнтацій Рокича; Методика цінностей особистості Шварца; Методика «САМОАЛ» (Лазукін, адаптована Каліною); Тест-опитувальник самоствавлення Століна.

Мета першого етапу дослідження полягала у вивченні цінностей респондентів. Під час опитування досліджуваним ставилося завдання оцінити

ступінь важливості кожної цінності як керівного принципу їхнього життя за шкалою від -1 до 7.

Після завершення першої частини опитування респондентам пропонувалося прочитати описи з 40 представлених і визначити ступінь схожості кожної людини на них за шкалою: "дуже схожий на мене", "схожий на мене", "в деякій мірі схожий на мене", "дещо схожий на мене", "не схожий на мене", "зовсім не схожий на мене".

Методи обробки включали кількісний та якісний аналіз. Кількісний аналіз передбачав визначення середнього балу за кожною частиною опитувальника і встановлення рангового співвідношення для кожного з 10 типів ціннісних орієнтацій. Величина середнього балу дозволяла оцінити значущість кожного типу цінностей для досліджуваного, присвоївши кожному ранг від 1 до 10.

Мета другого етапу нашого дослідження полягає у визначенні рівня самоактуалізації.

Під час цього етапу досліджуваним була дана інструкція: "З двох варіантів тверджень виберіть той, який вам більше подобається або краще узгоджується з вашими уявленнями, точніше відображає ваші думки. Тут немає хороших чи поганих, правильних або неправильних відповідей, найкращим буде та, яка дається по першому спонуканню".

Методи обробки включають кількісний (збіги відповідей з ключем визначають загальний рівень самоактуалізації у відсотках) та якісний аналіз (шкали опитувальника САМОАЛ визначаються за ключем).

Мета третього етапу полягає в визначенні рівня самоствавлення.

Дослідження дозволяє виявити три рівні самоствавлення: глобальне самоствавлення; самоствавлення, диференційоване за самоповагою, аутосимпатією, самоінтересом та очікуваннями відносин до себе; рівень конкретних дій (готовностей до них) у відношенні до свого "Я".

Методи обробки на цьому етапі включають кількісний (збіги відповідей з ключем визначають загальний рівень самоствавлення у відсотках) та якісний аналіз (шкали опитувальника Самоствавлення визначаються за ключем).

Мета четвертого етапу - аналіз та інтерпретація результатів дослідження.

Під час якісного аналізу результатів порівнюється рівень самоактуалізації з особистісними цінностями та самоставленням респондентів. Аналізуються цінності, які переважають у студентів з високим та низьким рівнем самоактуалізації.

Методи обробки на цьому етапі включають якісний і кількісний аналіз отриманих результатів.

Методика "Ціннісні орієнтації", розроблена М. Рокичем, спрямована на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Ця система визначає змістовну сторону спрямованості особистості та є основою її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої. Вона також є основою світогляду, ядром мотивації життєвої активності, життєвої концепції та "філософії життя".

Методика, розроблена М. Рокичем, ґрунтується на прямому ранжуванні списку цінностей і включає два класи цінностей: термінальні і інструментальні. Термінальні цінності відображають переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути. Цей клас включає набір з 18 цінностей. Інструментальні цінності відображають переконання в тому, що певні дії або властивості особистості є кращими у будь-якій ситуації. Цей клас також містить набір з 18 цінностей. Такий поділ відповідає традиційному розрізненню на цінності-цілі та цінності-засоби.

Під час аналізу отриманих ранжованих цінностей, важливо звертати увагу на їх групування в змістовні блоки за різними критеріями. Наприклад, можна виділити "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності, пов'язані з професійною самореалізацією, особистим життям тощо. Інструментальні цінності можуть бути розділені на етичні, пов'язані зі спілкуванням, зайнятістю; індивідуалістичні та конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності, пов'язані з самоствердженням і прийняттям інших тощо. Психолог повинен намагатися виявити індивідуальні закономірності. Якщо цього не вдається зробити, можна припустити, що система цінностей у респондента ще не сформована або відповіді не є щирими.

Перевагою цієї методики є її універсальність, зручність і економічність як у проведенні опитування, так і у обробці результатів. Вона також дозволяє гнучко налаштовувати як стимулюючий матеріал (списки цінностей), так і інструкції. Однак значним недоліком є вплив соціальної бажаності та можливість нещирості відповідей. Тому особливу роль в цьому випадку відіграє мотивація діагностики, добровільний характер тестування і підтримка контакту між психологом і випробуваним. Використання методики в цілях відбору та експертизи повинне бути виконане з особливою обережністю.

Методика для вивчення цінностей особистості Ш. Шварца складається з двох частин з різними цілями діагностики.

Перша частина опитувальника, «Огляд цінностей», спрямована на вивчення нормативних ідеалів та цінностей особистості на рівні переконань. Вона також допомагає виявити структуру цінностей, яка має найбільший вплив на особистість в цілому, але не завжди відображається у реальному поведінці.

Ш. Шварц групує окремі цінності відповідно до спільності їх мотиваційних цілей. Усього визначено десять мотиваційних типів:

Влада: Досягнення соціального статусу, контролю або домінування над іншими.

Досягнення: Особистий успіх через прояв компетентності та соціальне схвалення.

Гедонізм: Насолода та чуттєве задоволення.

Стимуляція: Новизна та нові переживання.

Самостійність: Самостійне мислення, творчість та дослідницька активність.

Універсалізм: Захист благополуччя всіх людей та природи.

Доброта: Позитивна взаємодія та збереження благополуччя близьких.

Традиції: Повага до звичаїв та ідей культури.

Конформність: Стримування шкідливих дій, що не відповідають соціальним очікуванням.

Безпека: Забезпечення безпеки для інших та себе, стабільність суспільства та взаємин.

Ці мотиваційні типи розкривають основні цінності та мети, які керують поведінкою особистості.

Перша частина опитувальника включає два списки цінностей: термінальні та інструментальні, загалом 57 цінностей. Учасникам пропонується оцінити важливість кожної цінності як "керівного принципу їхнього життя" за допомогою 9-бальної шкали.

Друга частина опитувальника, "Профіль особистості", спрямована на вивчення реальних цінностей особистості та її індивідуальних пріоритетів, які часто виявляються у поведінці. У цій частині випробуваному пропонується оцінити, наскільки кожен описаний тип людини схожий або несхожий на нього за допомогою п'ятипозиційної шкали.

Обробка результатів включає обчислення середнього балу для кожного типу цінностей, що дозволяє визначити їхню значущість для досліджуваного. Крім того, порівнюються середні показники типів цінностей за групами, що дає уявлення про співвідношення значимості цінностей для чоловіків та жінок.

Методика "САМОАЛ" (Самоактуалізація за методикою Лазукіна, адаптована Каліною) складається з 100 пар тверджень, з яких випробуваному пропонується обрати одне. Ця методика дозволяє виявити загальний рівень самоактуалізації та окремі показники за 11 шкалами, включаючи орієнтацію у часі, цінності, погляд на природу людини, потребу в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатію, контактність та гнучкість у спілкуванні.

Тест-опитувальник самоствавлення Століна, розроблений В. В. Століним, також дозволяє виявити рівні самоствавлення особистості. Ця методика ґрунтується на ієрархічній моделі структури самоствавлення і розрізняє три рівні самоствавлення: глобальне, диференційоване та рівень конкретних дій у відношенні до себе. Кожен з цих рівнів характеризується певним ступенем узагальненості і описується за допомогою певних параметрів, таких як самоповага, самоінтерес, аутосимпатія та готовність до дій.

Ці дві методики спільно допомагають зрозуміти і проаналізувати рівень самоактуалізації та самоствавлення особистості за різними аспектами, що дозволяє отримати більш повну картину її психологічної структури.

Зазначена методика спрямована на вивчення різних аспектів самовідчуття та самоствавлення особистості. Вона включає шкали, які дозволяють виміряти інтегральне почуття "за" або "проти" власного "Я", самоповагу, аутосимпатію, очікуване відношення від інших, самоінтерес, а також виразності установки на різні внутрішні дії стосовно себе.

Шкала S вимірює цілісне почуття "за" або "проти" власного "Я", тобто інтегральне самоствавлення. Шкали I - IV вимірюють різні аспекти самоствавлення, такі як самоповага, аутосимпатія, очікуване відношення від інших і самоінтерес. Додатково, сім шкал оцінюють виразність установки на різні внутрішні дії стосовно себе, такі як самовпевненість, відношення інших, самоприйняття, самокерівництво, самозвинувачення, самоінтерес і саморозуміння.

Така комплексна оцінка дозволяє отримати більш повний образ самовідчуття та самоствавлення особистості, включаючи як її внутрішні переконання і емоційні ставлення до себе, так і спрямованість на різні види внутрішніх дій. Глобальне самоствавлення в цьому випадку характеризується внутрішньо недиференційованим почуттям "за" або "проти" самого себе, що дає загальне уявлення про самосвідомість і самооцінку особистості.

Дякую за пояснення. Шкала самоповаги складається з 15 пунктів, які відображають внутрішню послідовність, саморозуміння та самовпевненість. Вона оцінює віру в свої сили, здібності, енергію, самостійність, оцінку своїх можливостей і здатність контролювати власне життя, а також бути самопослідовним і розуміти самого себе.

Щодо шкали аутосимпатії, яка складається з 16 пунктів, вона відображає дружність або ворожість до власного "Я". На позитивному полюсі цієї шкали розташовані елементи, які виражають схвалення себе в цілому і в окремих аспектах, довіру до себе та позитивну самооцінку. У той час як на негативному полюсі відображаються низька самооцінка, готовність до самозвинувачення і

негативні емоційні реакції на себе, такі як роздратування, презирство, глузування і винесення самоприсудів.

Розумію, що для порівняння результатів шкал з різною кількістю пунктів ви перевели їх в процентному вираженні. Це дозволить зробити порівняння більш об'єктивним.

Таким чином, кожен результат виражений у відсотках і представляє відношення набраних балів до максимально можливих балів за кожною шкалою. Це допомагає зробити порівняння результатів шкал з різною кількістю пунктів більш адекватним і зрозумілим.

2.2 Аналіз результатів дослідження та їх інтерпретація

Система ціннісних орієнтацій молоді виявляється корисним інструментом для оцінки ступеня зацікавленості молодої людини в різноманітних аспектах соціального життя. Зрозуміло, що такі системи цінностей можуть суттєво відрізнятися в залежності від соціальних умов, у яких вони формуються.

Цінності-цілі та цінності-засоби, запропоновані в даній методиці, були розподілені на три категорії за ступенем їхньої значущості: високозначущі, середні за значенням та малозначущі.

Студентам було запропоновано ознайомитися зі списком А і списком Б (див. Додаток В і Г) та ранжувати цінності згідно власних уподобань. У таблиці 1 наведені отримані результати.

Виявлено, що дівчата віднесли до категорії високозначущих такі цінності-цілі як фізичне здоров'я (86,5%), кохання (85,4% опитаних), надійні друзі та щасливе сімейне життя (76,2%), воля (63,2%) та активне діяльне життя (56,7%).

Таблиця 2.1. – Вибір термінальних цінностей дівчатами за методикою Рокича

Високозначущі цінності	Вираженість у %	Малозначущі цінності	Вираженість у %
Фізичне і психічне здоров'я	86,5%	Творчість Краса природи та мистецтва	77,8%
Кохання	85,4%	Продуктивне життя	67,0%
Надійні друзі Щасливе сімейне життя	76,2%	Цікава робота Пізнання, розширення світогляду	60,5%
Воля, самостійність	63,2%		
Активне діяльне життя	56,7%		

До категорії малозначущих цінностей-цілей дівчата віднесли такі аспекти:

Творчість, красу природи та мистецтво (77,8%);

Продуктивне життя (67,0%);

Цікава робота та пізнання (можливість розширення освіти та світогляду) – 60,5%.

Решта запропонованих цінностей-цілей була віднесена дівчатами до категорії середніх за значущістю.

Таблиця 2.2 – Вибір термінальних цінностей юнаками за методикою Рокича

Високозначущі цінності	Вираженість у %	Малозначущі цінності	Вираженість у %
Фізичне здоров'я	87,0%	Творчість	73,3%
Матеріально забезпечене життя	68,8%	Пізнання, розширення світогляду	68,8%
Психічне здоров'я	64,4%	Цікава робота	62,2%
Надійні друзі	62,2%	Розвиток, робота над собою	57,7%
Кохання	49,6%	Продуктивне життя	51,0%

Майже та сама група високозначущих цінностей-цілей була обрана, проте їх розташування в порядку відрізняється. Наприклад, фізичне здоров'я посідає

перше місце з впевненістю 87,0%, матеріально забезпечене життя – 68,8%, психічне здоров'я – 64,4%, надійні друзі – 62,2%, а кохання вважається високозначущою цінністю лише для 42,6% юнаків. Ці дані можуть пояснюватися тим, що на юнацькому етапі їх актуальність є недостатньою, тому вони є малозначущими.

У визначенні малозначущих цінностей-цілей юнаки збігаються з дівчатами: творчість (73,3%), пізнання (68,8%), цікава робота (62,2%), розвиток, робота над собою (57,7%) та продуктивне життя (51,0%).

Людина формує свої цінності, що відображають ідеї, принципи діяльності або предмети, що мають особливе значення, корисність і необхідність для життя. Вона будує так звану "піраміду цінностей", яка визначає лінію її поведінки та вибір пріоритетів серед різних цінностей. Цінності можуть бути різними: деякі малозначущі та тимчасові, тоді як інші, особливо значущі, є фундаментальними для всіх людей і мають вічну природу. До цих головних людських цінностей належать життя, свобода, сім'я, Батьківщина, істина, віра, справедливість та інші. Структура "піраміди цінностей" формується відповідно до рівня самоактуалізації особистості.

Таким чином, актуальність ціннісних орієнтацій залежить від актуальності потреб особистості, яка може включати як малозначущі, так і високо значущі аспекти.

У той же час, для осіб юнацького віку деякі загальнолюдські цінності, такі як "пізнання", "розвиток", "продуктивне життя", "щастя інших", виявляються малозначущими. Юнаки також не високо цінують традиційні цінності, такі як "краса", "життєва мудрість", "суспільне визнання", "непримиренність до недоліків у собі й інших". Ми вважаємо, що цінності знаходяться в системному взаємозв'язку з рівнем актуальності особистісних потреб та загальним рівнем самоактуалізації. У нашому дослідженні було встановлено, що серед термінальних цінностей осіб юнацького віку перевагу надають цінностям особистого життя і матеріальним, тоді як естетичні та цінності самовдосконалення є менш значущими для них. Наступним етапом нашої роботи

було аналіз списку Б, де були висвітлені цінності-засоби, або способи поведінки особистості в повсякденному житті.

Таблиця 2.3 – Вибір інструментальних цінностей дівчатами за методикою Рокича

Високозначущі цінності	Вираженість у %	Малозначущі цінності	Вираженість у %
Вихованість (гарні манери)	72,0 %	Високі запити (високі домагання), вимоги до життя	77,8 %
Чесність (правдивість)	67,1 %	Непримиримість до недоліків	65,4 %
Освіченість (висока загальна культура)	51,4 %	Акуратність (охайність)	54,1 %
Незалежність (здатність діяти самостійно)	50,8 %	Ретельність (дисциплінованість)	51,2 %
Тверда воля (уміння настояти на своєму)	48,1 %	Ефективність у справах (працьовитість)	48,6 %

Було встановлено, що для дівчат високозначущими цінностями-засобами є: вихованість (заявлено 72,0% опитаних), чесність та правдивість (61,1%), освіченість (висока загальна культура) 51,4%, незалежність і здатність діяти самостійно (50,8%), а також тверда воля (48,1%). До категорії малозначущих цінностей-засобів дівчата віднесли: високі вимоги до життя, високі домагання (77,8%), непримиренність до недоліків (65,4%), а також акуратність і охайність (54,2%), ефективність у справах і працьовитість (48,6%).

Таблиця 2.4 – Вибір інструментальних цінностей юнаків за методикою Рокича

Високозначущі цінності	Вираженість у %	Малозначущі цінності	Вираженість у %
Вихованість (гарні манери)	53,3 %	Широта погляду (уміння зрозуміти точку зору іншого)	65,0%
Відповідальність (уміння тримати своє слово)	52,8 %	Непримиримість до недоліків	51,1 %
Освіченість (висока загальна культура)	51,1 %	Чуйність (дбайливість)	48,8 %
Життєрадісність	44,3 %	Ефективність у справах	48,6 %
Самоконтроль	42,2 %	Чесність (правдивість)	44,0%

Високозначущі цінності-засоби для юнаків мають свої особливості: вихованість (53,3%) стоїть на першому місці, за нею йде відповідальність, яка виражається у здатності дотримуватися свого слова (52,8%), далі йде освіченість (51,1%), а також відзначається нова важлива цінність - життєрадісність (44,3%) та самоконтроль. Список малозначущих цінностей-засобів для юнаків відрізняється від списку дівчат: широта погляду (уміння розуміти точку зору іншого) - 65,0%, непримиренність до недоліків (51,1%), чуйність (дбайливість) - 48,8%, ефективність у справах (48,6%) та чесність (правдивість) - 44,0%. У вищій ієрархії структури цінностей група цінностей професійної самореалізації займає середнє значення. Більшість юнаків надають перевагу емоційним цінностям серед інструментальних цінностей. Інтелектуальні та міжособистісні цінності мають велике значення для них. Група цінностей самовдосконалення має низьке значення. Цінності професійної самореалізації та вольові цінності займають середнє положення серед інших груп цінностей.

На основі наших даних та спостережень можна зробити припущення, що навчально-виховний процес під час професійно-орієнтованого навчання протягом кількох років сприяє зростанню значущості для юнаків певних груп цінностей, таких як професійна самореалізація, самовдосконалення, естетичні, інтелектуальні та вольові, тоді як значущість інших груп цінностей, таких як особисте життя, матеріальні, міжособистісне спілкування та емоційні, може зменшуватися. Аналіз результатів визначення ціннісних орієнтацій у студентів за методикою Рокича показав, що всі юнаки віддають перевагу "конкретним цінностям". Серед різноманітних способів поведінки вони обирають етичні цінності, такі як "чесність", інтелектуальні (освіченість) та комунікативні (вихованість, відповідальність) цінності. У дівчат спостерігається більш виражена мотиваційна спрямованість, тоді як у юнаків - вольова. Аналіз результатів дослідження показав, що фізичне здоров'я є найвищою цінністю як для дівчат, так і для юнаків, тоді як духовні цінності займають менш значуще місце. У студентів, які стикаються з різними проблемами в сім'ї та серед знайомих, спостерігається підвищена тривожність та занепокоєння станом свого здоров'я, що відображається в підвищенні значущості цінності здоров'я. Крім того, у юнацькому віці може виникнути бажання самовиявитися в сфері кохання, що стає однією з важливих цінностей як для дівчат, так і для юнаків.

На жаль, духовні цінності, такі як творчість, краса природи та мистецтва, розширення світогляду та щастя інших людей, виявилися не на перших місцях як у дівчат, так і у юнаків, що можна пояснити віковими особливостями. У юнацькому віці більше уваги приділяється "конкретним" цінностям, пов'язаним з особистим життям, ніж духовним цінностям та цінностям особистої самореалізації. Наприклад, значення "надійних друзів" серед усіх юнаків посідає третє та четверте місце серед цінностей-цілей.

Результати дослідження вказують, що для юнаків перше місце серед цінностей-засобів займає вихованість. Ми припускаємо, що ця цінність відображає вплив батьків та соціального оточення, які закладають повагу до правил суспільної поведінки. Ці правила можуть бути внутрішньо усвідомлені,

що призводить до змін особистості та дотримання встановлених правил, незважаючи на складнощі. Під час проведення методики також спостерігався ефект соціальної бажаності, коли всі хочуть відобразити себе як "вихованих".

У всіх вибірках, як для юнаків, так і для дівчат, освіченість (висока загальна культура) є високою цінністю. Однак цінності, такі як "широта поглядів", "ефективність у справах" та "пізнання, розширення світогляду", займають останні позиції, а для юнаків освіченість в першу чергу означає отримання вищої освіти. Важливу різницю можна помітити у визначенні цінності "чесність" між юнаками та дівчатами. Для дівчат ця цінність є високою, тоді як для хлопців вона має менше значення. Ця різниця вказує на те, що дівчата більше акцентують увагу на міжособистісних відносинах, де чесність є важливою, в той час як юнаки більше спрямовані на справи, де чесність та чуйність не так суттєві, а увага приділяється відповідальності як умінню виконувати свої обіцянки.

Цінності-засоби, такі як "незалежність" (здатність діяти самостійно) та "тверда воля" (здатність стійко відстоювати свої переконання), які переважають у вибірці, свідчать про специфіку сформованості цінностей у нашому суспільстві. Це також відображає прагнення жінок до рівності та успіху, проте при низьких вимогах до життя це може бути складно досягнути. Таким чином, спостерігається конфлікт між "високими вимогами", які займають останнє місце серед цінностей-засобів для дівчат, та їх бажанням бути успішними та незалежними.

Український менталітет прагне бачити в чоловіках людей зі стриманими почуттями, які вміють контролювати свої емоції. Самоконтроль займає одне з провідних місць у списку цінностей для чоловіків. Фрази типу "хлопчики не плачуть" та очікування служби в армії сприяють формуванню цієї цінності, допомагаючи їм діяти розсудливо у складних ситуаціях. Поява цінності "життєрадісності" у списку важливих цінностей для юнаків може пояснюватися складнішою адаптацією до навчання. У ситуаціях, коли потрібно вибороти своє місце серед однолітків, юнаки можуть використовувати цю цінність, іноді роллю "шута" у групі, щоб зняти напругу та адаптуватися до змін.

Більшість студентів віднесли "ефективність у справах (працьовитість)" до малозначущих цінностей. Це можна пояснити віковими особливостями, адже тема працьовитості та праці не є актуальною для багатьох молодих людей. У сучасному суспільстві, де важливіше стають гроші, а не сама працьовитість, ця цінність втрачає свою важливість. Акуратність як охайність також не є важливою цінністю для дівчат юнацького віку, оскільки вона є більш внутрішньо усвідомленою цінністю, яку батьки вже виховали в них. Тому вони вже проявляють цю охайність, але не сприймають її як актуальну або цікаву.

Згідно із отриманими даними за допомогою методики Ш. Шварца, ми встановили, що серед досліджуваних існують наступні типи цінностей на рівні нормативних ідеалів: "досягнення", "самотійність", "доброта" та "гедонізм" (див. таблицю 2.5).

Таблиця 2.5 – Результати діагностування цінностей за методикою Ш. Шварца

<i>№</i>	<i>Типи цінностей</i>	<i>Середні показники значимості типів цінностей на рівні нормативних ідеалів</i>	<i>Рангове значення типів цінностей на рівні нормативних ідеалів</i>	<i>Середні показники значимості типів цінностей на рівні індивідуальних пріоритетів</i>	<i>Рангове значення типів цінностей</i>
1	<i>Конформність</i>	4,2	4	2,6	7
2	<i>Традиції</i>	2,7	10	1,9	10
3	<i>Доброта</i>	4,3	3	3,9	1
4	<i>Універсалізм</i>	3,5	6	2,5	7
5	<i>Самотійність</i>	4,5	2	3,6	4
6	<i>Стимуляція</i>	2,9	8	3,6	4
7	<i>Гедонізм</i>	3,1	7	3,9	1
8	<i>Досягнення</i>	4,6	1	3,8	3
9	<i>Влада</i>	2,8	9	2,4	9
10	<i>Безпека</i>	3,9	5	2,8	6

Розгляд показників першої частини анкети "Огляд цінностей" дозволяє проаналізувати нормативні ідеали. За результатами виявлено, що найбільш

вагомими є такі типи цінностей, як "самотійність" (4,5), "досягнення" (4,6) та "доброта" (4,3), у той час як менш значущими є "традиції" (2,7).

Дослідження показує, що за ранговим значенням цінностей серед досліджуваних перше місце займає цінність самотійності. Це виражається у бажанні мати незалежність у думках та діях, можливості вибору і творчості. Досліджувані мають чітке уявлення про те, як потрібно діяти, визначаючи власні життєві принципи поведінки.

Друге місце за рангом займає цінність досягнень. Це проявляється у бажанні досягнути особистого успіху, виявляючи компетентність згідно з соціальними стандартами.

На третьому місці студенти відзначають цінність доброти. Найбільш цінними для них є прояви доброти, спрямовані на благополуччя близьких людей, а серед найпозитивніших рис вони визначають вірність, чесність, повагу, відповідальність та прагнення прощати.

Аналіз результатів дослідження за другою частиною опитування "Профіль особистості" показав, що на рівні індивідуальних пріоритетів найбільш важливими для досліджуваних є такі типи цінностей, як "гедонізм" (3,9), "доброта" (3,9) та "досягнення" (3,8), у той час як найменш значущими є "традиції" (1,9).

Крім доброти та досягнень, студенти виокремили ще таку цінність як гедонізм, яка виявляється у пошуку чуттєвого задоволення та отримання насолоди від життя.

Найменшого значення студентська молодь приділяє цінностям традицій, які характеризуються прагненням слідувати нормам і релігійним обрядам.

На основі цих даних можна стверджувати, що для досліджуваних значимість типів цінностей на рівні нормативних ідеалів і на рівні індивідуальних пріоритетів трохи відрізняється. Як на рівні нормативних ідеалів, так і на рівні індивідуальних пріоритетів на однаковому рівні по важливості знаходяться "досягнення", "самотійність", "доброта", "гедонізм".

Рисунок 2.1. Діаграма результатів рівня самоактуалізації студентів

На основі результатів дослідження рівня самоактуалізації (див. рис. 2.1), можна зазначити, що 55% студентів характеризуються середнім рівнем самоактуалізації, 35% мають низький рівень, а 10% - високий рівень самоактуалізації.

Таблиця 2.6. Результати діагностування за методикою «САМОАЛ»

<i>Шкали опитувальника</i>	<i>Середній показник</i>	<i>(%)</i>
<i>Орієнтації в часі</i>	10,5	70
<i>Шкала цінностей</i>	11	73
<i>Погляд на природу людини</i>	9	60
<i>Потреба в пізнанні</i>	10,5	70
<i>Креативність</i>	12	80
<i>Автономність</i>	10	67
<i>Спонтанність</i>	10	67
<i>Саморозуміння</i>	7,5	50
<i>Аутосимпатія</i>	14	93
<i>Контактність</i>	12	80
<i>Гнучкість у спілкуванні</i>	9	60

Шкала орієнтації в часі відображає ступінь того, наскільки людина концентрується на моменті "тут і зараз", не відкладаючи життя на потім і не захоплюючись минулим. У 70% досліджуваних цей показник є високим, що свідчить про їх здатність насолоджуватися теперішнім моментом, не порівнюючи його з минулими радощами та не піддаватися передчуттям майбутніх успіхів.

Щодо шкали цінностей, високий бал (73%) свідчить про те, що досліджувані ділять цінності, які є характерними для самоактуалізованих особистостей, такі як істина, добро, краса, цілісність, відсутність роздвоєності, життєвість, унікальність, досконалість, звершення, справедливість, порядок, простота, легкість без зусиль, самодостатність. Ця перевага цінностей вказує на прагнення до гармонійного життя та здорових взаємин з людьми, а також свідчить про відсутність бажання маніпулювати ними в особистих інтересах.

На шкалі погляду на природу людини мається більш позитивне відношення (60%). Ця шкала описує віру в людей та в їхні можливості. У досліджуваних спостерігається стійка віра у щире та гармонійне взаємодію між людьми, природну симпатію, довіру, чесність, неупередженість та доброзичливість.

Згідно з нашими дослідженнями, висока потреба в пізнанні виявлена у 70% досліджуваних, що свідчить про їхній постійний інтерес до нових вражень та об'єктів, не обмежених задоволенням конкретних потреб. Цей тип пізнання є точнішим і ефективнішим, оскільки його процес не змінюється бажаннями або пристрастями, і досліджувані просто сприймають і цінують те, що є.

Також наші дані показують, що творче ставлення до життя виявлене на рівні 80%, що свідчить про те, що студенти відчують потяг до творчості та прагнуть бути креативними.

У 67% досліджуваних виявлена автономність, яка вважається важливим критерієм психічного здоров'я особистості, цілісності та повноти. Це поняття має схожість з такими характеристиками, як життєвість та самопідтримка, визначені у Фрідріха Перлза, а також зрілість, яка є ключовою у вченні Карла Роджерса.

Досліджувані є автономними, незалежними та вільними, проте це не означає відчуження або самотності. Автономність, в термінах Еріха Фромма, розглядається як позитивна "свобода для" і відрізняється від негативної "свободи від".

Щодо спонтанності, яка проявляється у 67% студентів, можна сказати, що вони виявляють впевненість у собі та довіру до навколишнього світу. Високий

показник спонтанності свідчить про те, що самоактуалізація для них стала способом життя, а не мрією чи прагненням.

Спонтанність також асоціюється з цінностями, такими як свобода, природність, гра та легкість без зусиль.

За результатами нашого дослідження, низький бал за шкалою саморозуміння (50%) свідчить про те, що досліджувані переважно спрямовані на думку оточуючих, узгоджуючи свої переконання та дії з загальноприйнятими нормами. Цю категорію людей, за термінологією Д. Рісмена, можна охарактеризувати як "орієнтованих ззовні", у відміню від "орієнтованих зсередини".

Найвищі показники серед усіх шкал отримала аутосимпатія (93%), що свідчить про те, що досліджувані мають стійку позитивну самооцінку та гармонійне відношення до власної особистості. Шкала контактності (80%) вказує на те, що вони схильні до встановлення та підтримки доброзичливих відносин з іншими людьми.

Студенти також проявляють гнучкість у спілкуванні (60%), що характеризується адаптивним самовираженням та здатністю до конструктивного спілкування з оточуючими. Це вказує на їхню здатність до взаємодії та відкритість у комунікації.

Отже, на основі отриманих даних можна зробити висновок, що більшість досліджуваних проявляє розвинутість самоактуалізації за такими параметрами як аутосимпатія, контактність та гнучкість у спілкуванні. Це свідчить про їхню стійку самооцінку, схильність до встановлення та підтримки гармонійних відносин з іншими людьми, а також бажання бути творчими та креативними.

Система життєвих цінностей, ціннісні орієнтації та смислові позиції в особистості направляють її саморозвиток. Свідомість та самосвідомість людини, відтінюючи різноманітність суперечливих життєвих ситуацій, пов'язані з різними системами цінностей і недостатнім розвитком емоційних структур, особливо в дитячому та підлітковому віці. Індивідуальна ієрархія життєвих цінностей людини включає унікальне поєднання загальних цінностей, цінностей суспільства та особистісних цінностей, які впливають на формування самосвідомості у

юнацькому віці. У мотиваційно-ціннісній сфері студентської молоді можуть проявлятися різні системи цінностей та індивідуальні позиції, які іноді переважають професійні, політичні та інші інтереси, визначені масовою культурою. Таким чином, для більш глибокого розуміння процесу формування ціннісних орієнтацій у юнацькому віці необхідно дослідити особливості самосвідомості юнаків.

Самосвідомість пов'язана з цінностями та потребою встановлення смислової системи, в якій центральне значення має проблема ставлення до себе, до світу та до сенсу життя, з орієнтацією на майбутнє. Визначення людиною себе в суспільстві як особистості є проявом самовизначення, яке формується через самосвідомість щодо соціокультурних цінностей і тим самим визначає сенс її існування. Цінності визначають напрямок на майбутнє.

За результатами діагностики чотирьох шкал самосвідомості Століна, ми отримали такі результати, які зображені на рис. 2.2. Найвищий показник за шкалою очікування позитивного ставлення до інших - 95% досліджуваних, що свідчить про конформність молоді. Самоповага та самоцінність набрали по 40% юнаків та дівчат. Аутосимпатія властива 48% досліджуваним. При позитивній оцінці аутосимпатія поєднує схвалення себе в цілому і в окремих аспектах, довіра до себе та позитивна самооцінка, при негативній оцінці - уявлення про себе переважно як про недосконалу особистість.

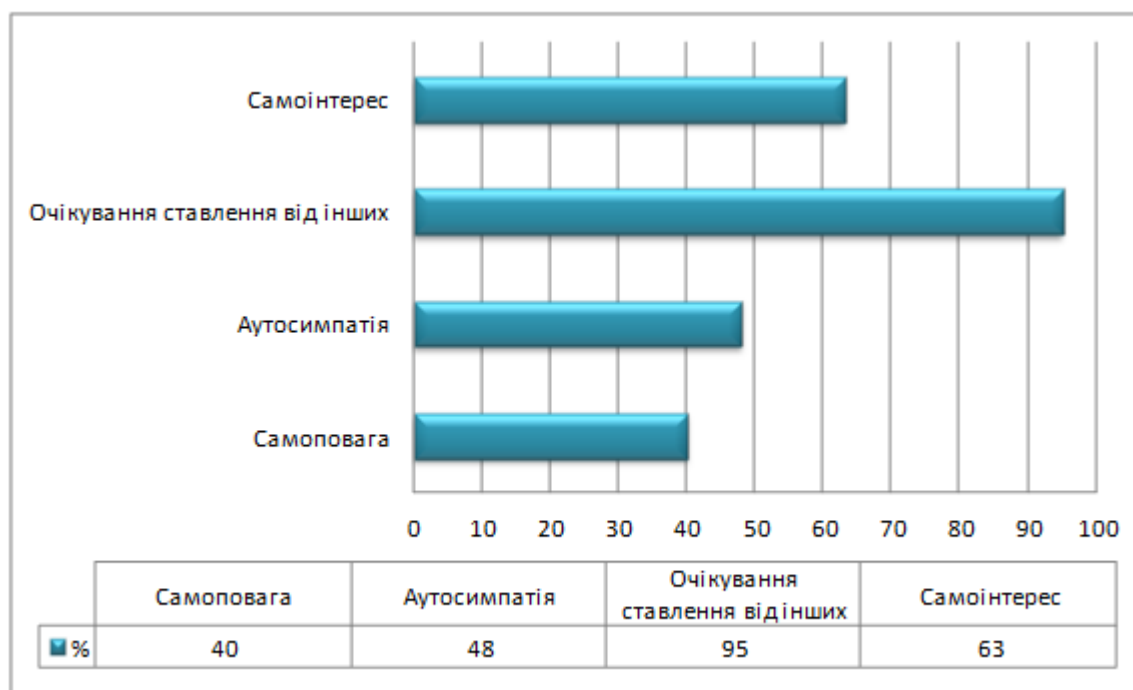

Рисунок 2.2 – Діагностика самоствавлення в осіб юнацького віку

Аналізуючи результати діагностики шкал, спрямованих на вимір виразності установки на внутрішні дії стосовно «Я» досліджуваного (див. рис. 2.3), виявлено, що показники аутосимпатії, самоповаги та ставлення до інших знаходяться на приблизно однаковому рівні. Це свідчить про те, що високий рівень позитивного ставлення до себе відповідає такому ж ставленню до себе з боку оточуючих.

З отриманих даних (див. Таблицю 2.7) видно, що найвищий показник виявлено за шкалою самоінтересу, що є, як ми вже зазначували, важливим та корисним аспектом на цьому етапі життя. Розвинутий та глибоко рефлексивний самоінтерес є запорукою успішної майбутньої діяльності, тому особам юнацького віку надзвичайно важливо використовувати цей інтерес в продуктивному напрямі. Самоінтерес дозволяє людині краще пізнати себе та сформувати адекватне уявлення про себе, що, у свою чергу, впливає на адекватність самооцінки та формування чіткої структури «Я-концепції», що має важливе значення для розвитку особистості. Такий підвищений самоінтерес сприяє самопізнанню, яке є важливою складовою самоствавлення, що, у свою чергу, сприяє розвитку сфери саморегуляції та контролю особистості.

Таблиця 2.7 – Розподіл результатів юнаків, які спрямовані на вимір виразності установки на внутрішні дії на адресу «Я»

Самовпевненість	Ставлення інших	Самоприйняття	Самокерівництво	Самозвинувачення	Самоінтерес	Саморозуміння
65%	72%	67%	67%	45%	77%	65%

Додатково ми отримали такі результати: найвиразнішим показником є очікування позитивного ставлення від інших – 72% досліджуваних, що свідчить про їх бажання мати позитивні взаємини з оточуючими. Це свідчить про відкритість та комунікабельність особистості. Такі люди прагнуть спілкуватися, щоб отримувати зворотній зв'язок щодо своєї особистості, що дає їм можливість краще пізнати себе та оцінити свої якості та характеристики.

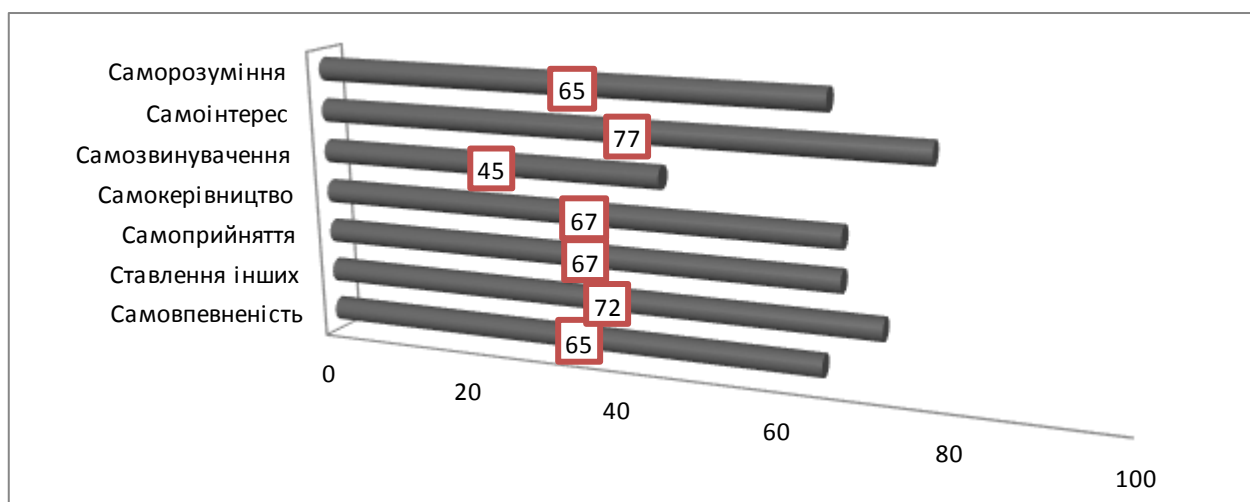

Рисунок 2.3 – Розподіл результатів досліджуваних юнаків, які спрямовані на вимір виразності установки на внутрішні дії на адресу «Я»

Найнижчий результат ми зафіксували на шкалі самокерівництва, що свідчить про відсутність бажання контролювати власні дії. Це може бути пов'язане з інфантильною поведінкою, низьким рівнем сформованості дорослості

та зрілості, або недостатнім розвитком сфери саморегуляції та контролю. Така поведінка може також відображати вікові особливості.

У психологічній літературі самоствалення традиційно розглядаються з двох протилежних точок зору: як функція адекватного вираження сенсу "Я" та як его-захисна функція, спрямована на збереження самоповаги і стабільного образу "Я", навіть за рахунок спотворення сприйняття себе і інших. Функція породження нових смислів "Я" та одночасно його захисна функція або функція консервації забезпечують нестабільність образу "Я", що допомагає суб'єкту уникати неприємних переживань щодо можливого зниження рівня самовизначення. Якщо багато дослідників припускають, що "самоствалення" має подібний зміст, то це свідчить, що психічна природа самоствалення породжує два протилежні процеси: переосмислення "Я" і його збереження. Переважання захисної функції самоствалення може вказувати на зниження регулятивних здібностей особистості.

2.3 Програма, спрямована на психокорекційну роботу та розвиток духовних цінностей серед студентської молоді

Формування світогляду, самосвідомості та цінностей є постійним процесом, що триває протягом усього життя. Цей процес розпочинається з самого дитинства в колі сім'ї. Важливо, щоб всі члени родини брали участь у виконанні обов'язків, розділяли відповідальність і підтримували один одного. Сімейні цінності, такі як культурна спадщина, традиції та звичаї, мають значення. Також важливо виховувати здоровий спосіб життя, сприяти фізичній активності та підтримувати загальний дух гармонії та підтримки в сім'ї. На підсвідомому рівні інформація утримується за законами мозкової діяльності, такими як часті повторення, яскраві образи та мотивована інформація.

Протягом навчання в початковій школі учні є більш пластичними, і вони орієнтуються на значущих дорослих, таких як батьки та вчителі. У віці від 6 до 10 років діти переживають період, який можна вважати кризовим, оскільки відбувається переоцінка цінностей і змінюється сприйняття гри через розуміння

важливості навчальної діяльності. У цьому віці вплив вчителя на учнів є надзвичайно значущим і може бути навіть більш вагомим, ніж вплив батьків.

У ранньому юнацькому віці формується спрямованість на певні цінності, які можна вважати еталонами життя. Хлопці виявляють орієнтацію на "гарних і вірних друзів", "здоров'я" і "діяльне життя", тоді як дівчата – на "кохання", "цікаву роботу" і "щасливе сімейне життя". Ці цінності розширюють межі соціального розвитку та допомагають юнакам знаходити своє місце у світі. Головною характеристикою свідомості юнака стає спрямованість на майбутнє. У цьому віці юнаки мають широкий спектр цінностей і тяжіють до різних видів активності. Юнакам потрібно впорядковувати свої стосунки зі світом і знаходити своє місце в ньому.

Процес формування особистості у даному контексті можна розглядати як послідовний ряд взаємопов'язаних етапів, що включають наступне:

Перший етап полягає в переоцінці цінностей та ідеалів, які раніше визначали поведінку особистості. В цьому контексті власний досвід життя стає ключовим джерелом для формування нових цінностей та орієнтацій.

На другому етапі усвідомлення цінностей відбувається не лише за допомогою утворення цілісних уявлень, але й за допомогою комунікації, яка відбувається через засоби масової інформації та пропаганди.

Необхідною передумовою третього етапу є активна діяльність, яка проявляється у внутрішніх особистих відносинах до об'єктивних умов власного існування.

Усвідомлення майбутньої ролі та життєвої перспективи стає центральним елементом психічного та особистісного розвитку на даному етапі. Проблематика цінностей у юнацькому віці розглядається в контексті формування особистої репрезентації життєвого шляху, що досліджується, наприклад, Н. Є. Бондар. Вона підкреслює, що юнацький вік є періодом самовизначення та індивідуалізації у різних сферах життя, таких як соціально-рольова, професійна, особистісна та моральна.

Молодь вимагає від особистості знання власних можливостей та перспектив, які задовольняються у процесі формування власного світогляду, смислового та ціннісного вибору, а також розробки життєвих планів та програм. Саме юнацький вік вважається особливо чутливим для утворення ціннісної орієнтації як стійкого елемента життєвої перспективи. Основними характеристиками ціннісних орієнтацій є їх зміст та ступінь сформованості ієрархічної структури.

Згідно з результатами дослідження, студенти переважно акцентують увагу на життєвій перспективі. У свідомості юнацтва спостерігається тенденція до недиференційованого або слабкодиференційованого відображення ціннісних орієнтацій. Приблизно у кожного другого юнака або дівчини існує конфлікт у ціннісній сфері між професійними та позапрофесійними цінностями. Для більшості характерна мотивація, спрямована на вирішення проблем власної самореалізації, спілкування, навчання та майбутньої професії.

Серед домінуючих цінностей переважають "вічні" для цього віку: "цікава робота", "дружба", "щасливе сімейне життя", "любов". Щодо сімейної та професійної життєвих ліній, уявлення юнацтва наближаються до середньостатичних. Стосовно освітніх, кар'єрних та добробутних перспектив, висновок про їх завищеність та нереалістичність є виправданим.

Мета програми полягає в корекції сфери ціннісних орієнтацій студентів. З цією метою передбачено такі завдання програми:

- Актуалізувати ціннісні орієнтації студентів на рівні свідомості.
- Ознайомлювати студентів з нормами моралі та етики за допомогою створення проблемних ситуацій.
- Розвивати адекватність світосприйняття та усвідомлення себе в системі міжособистісних стосунків.
- Формувати емоційно-ціннісне ставлення до себе.
- Виховувати творчу особистість.

Програма складається з 5 занять, кожне тривалістю 2 години, і має класичну структуру тренінгового заняття. Для досягнення цілей програми використовуються різноманітні вправи, тести та рухливі ігри.

Таблиця 2.8 – Структура програми

<i>№</i>	Тема	Види роботи
1	Вступ. Правила, за якими працює група. Знайомство. «Мої очікування» (бажання, мрії...)	Групова. Розповідь по колу
2	Усвідомлення Я-особистості як частини великого цілого Усвідомлення себе як творця особистого життя	Групова. Гра, аналіз, рефлексія Рольова гра на встановлення причинно-наслідкових зв'язків події
3	Я — ОСОБИСТІТЬ	Графічне зображення
4	Яким я бачу навколишній світ. Моя країна в майбутньому Ким я бачу себе в майбутньому. Моє місце в колективі	Керовані фантазії «Образи»
5	Вплив способу життя на Я-особистість Підсумкове заняття	Групова Рефлексія

Висновки до розділу. Під час дослідження ми досягли поставлених завдань та виявили, що система ціннісних орієнтацій у студентів є складовою їх мотиваційно-ціннісної сфери. Ця система включає особистісні настанови на матеріальні та духовні цінності, які виявляються через переконання, ідеали та заборони, що приймаються як власні внутрішні орієнтації. Формування ціннісної структури студентів є ключовим чинником соціалізації, особливо в умовах ціннісно-нормативної невизначеності. Дослідження ціннісних орієнтацій методикою М. Рокича показало, що студенти надають перевагу конкретним

цінностям, таким як здоров'я, щасливе сімейне життя, впевненість у собі та активне діяльнісне життя. Результати також вказують на різницю у мотиваційних тенденціях між дівчатами та юнаками, де дівчата більше акцентують на духовних цінностях, а юнаки - на вольових. Аналіз показав, що фізичне здоров'я є найважливішою цінністю як для дівчат, так і для юнаків, особливо в умовах сімейних проблем та загальної незадовільної екологічної ситуації.

У студентів сформувалася система професійних цінностей, однак більшість з них перебувають у внутрішньому конфлікті. Це вказує на потребу у більшій увазі до професійної етики в освітньому процесі, а також у практичній спрямованості навчання, щоб відповідати потребам ринку праці. За результатами дослідження найвищий пріоритет відводиться цінності самостійності, яка виявляється у прагненні до незалежності в думках та діях, а також в можливості вибору і творчій діяльності. Досліджувані також мають чітке уявлення про досягнення, що виявляється у прагненні до особистого успіху і компетентності, відповідно до соціальних стандартів. Найбільш цінними для студентів є добродійність та такі позитивні риси як вірність, чесність, повага, відповідальність і прагнення прощати.

ВИСНОВКИ

Вивчення впливу ціннісних орієнтацій особистості на її життєдіяльність підтверджує, що умови діяльності впливають на свідомість та поведінку кожної особистості по-різному. Різноманітність у сприйнятті умов діяльності та власних цінностей визначає індивідуальні відхилення в поведінці. Поняття "цінність" використовувалось різними авторами у різних значеннях, але в останні десятиліття з'явилися нові підходи до вивчення ціннісно-сміслової сфери особистості. Дослідження зосереджені на різних аспектах ціннісних орієнтацій, таких як їх сутність, функції, динаміка, стратегії життєдіяльності, а також взаємозв'язок з процесами професіоналізації, соціалізації та соціально-психологічної організованості. Ці аспекти дослідження сприяють розумінню формування та трансформації ціннісних орієнтацій особистості та сприяють розвитку сучасних підходів у соціальній психології.

Останні дослідження показують, що проблема ціннісних орієнтацій вивчається в контексті аналізу їх динаміки та регуляції діяльності особистості. Насправді, багато досліджень не дають повного уявлення про структуру ціннісно-сміслової сфери особистості, зокрема молоді, і не розкривають всіх аспектів ціннісних орієнтацій. Тому важливо провести комплексне дослідження факторів, які впливають на формування ціннісних орієнтацій молоді, зокрема студентів. Це необхідно для прогнозування розвитку ціннісної сфери особистості та для впровадження ефективних методів роботи у навчально-виховному процесі. Теоретико-методологічною основою дослідження є класичні методологічні підходи, філософські праці та дослідження проблем становлення особистості. Система ціннісних орієнтацій визначає світогляд, моральні переконання та поведінку людини, тому вона є ключовим елементом в її житті.

Результати дослідження, проведеного серед студентів Хмельницького національного університету розкрили особливості структури ціннісної сфери та взаємозв'язок ціннісних орієнтацій і самоактуалізації. Студенти з високим рівнем

самоактуалізації визначили свою ієрархію цінностей, яка включала такі елементи, як свобода, незалежність, активне життя, чесність, матеріальне забезпечення, здоров'я, повага та освіта. Результати також показали, що для більшості молодих людей основними цінностями є особисте життя й індивідуалістські цінності, хоча вони також дбають про моральні підвалини та сімейні цінності. Однак, є й частина молоді, яка переконана в необхідності комфорту та задоволення за будь-яку ціну, і це може викликати хвилювання в умовах соціально-економічної кризи. У таких умовах важливо визначити базові цінності та ідеали, які будуть сприяти формуванню духовного світу молоді, і розробити шляхи для їх реалізації. Це особливо актуально в період трансформації соціальних систем, коли духовний і культурний розвиток отримує менше уваги, хоча й залишається необхідним.

Отже, ціннісні орієнтації визначають не лише мотивацію поведінки, але й формують світогляд особистості. Ці орієнтації молоді виникають у процесі виховання і навчання, де основна мета полягає в передачі культурних і історичних норм, що сприяють самореалізації особистості. Виховання служить механізмом передачі цінностей від одного покоління до іншого, як у словесній, так і у невербальній формі. З огляду на постійне зростання інтересу до студентської молоді як важливого фактору політичного життя суспільства, вважається доцільним включення окремих розділів у курси гуманітарних наук, спрямованих на формування ціннісних орієнтацій студентів, оскільки молодь є дійсною силою в суспільстві.

